

א

ר' חסדאי בן יצחק בן שפרום בן עזרא הנשיא רופא ויועץ למלך עבד אלרחום השלישי ולבנו אלחכים בימי שלות ממשלת הערביים בקורדובא בארץ ספרד.

אחר קיום האגרת אשר על ידו יודע להקורא קלח יחוס וקרצות שהיה
בין מנחם ובין הנשיא מלאחי לנכון להעביר לפני הקורא בראשונה
את קורות חיי הרצ' חסדאי כאשר הוא הסנה הקרובה להמחצות
אשר אנכי נותן היום ביד הקורא ובטחם כל אעיר מעט בזיכרון חועלת
ידעת קורות הימים ושינוי דעות החכמים בחועלתה.

ישגם רבים מחכמים ולורצי מרצנן כי יוצא לפניהם ספר המועצות
בלימוד קדמוניות תולדות עם ישראל מחיי אנשי שם אשר
בארץ המזרח ומקורות תולדות קדמוניות גדולי הממחברים וחיבוריהם
הנשאלים אחריהם ברכה לדור אחרון ישימו ידיתם חמת זקנם וירגו
בזהליהם לאמר לחוק עשה לנו זה הממחבר בחבורו ואלה המתלוננים
והמוערעמים איש מרעהו יפרדו והיו לשתי מחנות.

מחנה הראשונה אנשיה ישחקו על העוסקים בחקירות האלה ילענו
לנו כעל הצטלנים ויושגי קרנות ויקראו אחריהם מלא
ציוץ (*) וכדומה לו חכמים גדולים ומפורסמים אשר הרימו קרן

(*) **נשאתי** עלי הגליון רק את השם הזה לנד ואותו חברתי לפאר את מאמרי
אף כי רבים המה החכמים ההולכים בדרכיו ונתיבותיו עשיתי זאת
בכוונה וניסוח הדעת כאשר כי רבים המה כהיום העוסקים בענינים כאלה ומי
יוכל לפ'ם במאזנים את יקר תפארת כל אחד ואחד לקצוע להם מקום בקדימה
ואיחור כפי מדרגתם ומי יכול לזכור את כולם ולשא את שמותם למספר פקודתם
ואם אטכח אחד או אעמידה שלא במקומו כפי אומד דעתו הלא אפגע בכבודו
ומה לי להדאיז אף את רוח אחד מהם הלא כולם אהובים וכולם צדורים ונאמן
ועלי הדין כי בצדוק אכבד ואתיקד ובאשר החכם לונן נודע לדעת כולם הארון
בעסק זה לכן צדדתי אופו לי מתוכם ולו נאה ללך צדאש.

הואיל ומקום אתי אקח מועד ואתמהמה לדבר מגדולת החכם הזה על
דרך צקורות למען כבודו ולמען השתדלותו על ידי קורות תולדות

תפארת ישראל וגלו מעלינו חרפת חכמי הגוים המלעיגים עלינו לאחר
 אין חשבון ואין קורות הזמנים לעם הזה לא מומחצריהם ולא מתהלכות
 מדעותיהם והחזיקו במעוזו וכבודו לכל יחולל עוד והעצירו הכתם
 הנוטן מעלינו. אלה אשר להם יאות הסוד ותפארת מכל האומה
 כלא כחשבו צעיניהם והספר הנבחר מאור עיני המצוקים ה"ה
 ספר מאור עינים לר' עזריה מן האדומים הראשון אשר החל בימי האופל
 (בשנת של"ג) להגיה חשכת הלילה צדרישת קורות הזמנים הספרים
 ומחצריהם והאחרון בזמן (מרחק משל"ג עד שנת תקל"ז) וראשון
 בדרומה לו ספר קורות האגדות והמדרשים כספר מלא הזיות
 יחשבים ומומחצריהם ישימו דופי ומתנשאים לאחר כי להם נחנה
 החכמה והמה מלאו אכן שתיה עליה הושחת כל העולם וזהם

חכמת עם אלהי יעקב. חכמתו וידעתו עלומות מאד וכל מה שכתב מיום אשר
 החל לערוך על שולחן חכמי ישראל מטעמי סדר הזמנים וקורות דרישתם בכל
 דור ודור עד היום כל טיפה דיו שפלטו קולמסו צענין זה לדיכין ליטב עליהן
 שצעה נקיים ואף כי הספר האחרון צטט *Literaturgeschichte der synagogalen Poesie*
 Berlin 1865 הוא האזן המתנוסס בהכתב אשר על ראשו והמוצח מכל
 חזריו ומסגרת לכל מאמריו והחלון אחר מחנה ספריו הגדולים והקטנים ולא
 נוכל לסיים שזה דמדא דק אם נאמר רוח צונץ אך רוח צונץ יכלכל א' ומכאן
 ואילן לו דומיה תהלה ואעיר פה על איזה ענינים שיכסוף הקורא והמעייין
 למאור עוד צוה החיצור וצחנם מחפש אחריהם הנה והנה ואינם ואלה מספרים :
(א) מן רוב הפיוטים הנאספים צו חסר לדאצון נפש כל אוהצי תהלוכות המדעות
 ההודעה איה נמלאים אם עודם שמורים ככ"י ואם נדפסים איה וצאיזה
 מנהג שמורים לצעליהם , וזה הכרח גדול פן יכסוף הדורש לעיין צו נלך
 למלאכתו שעוסק זה וזאת בהתרשלות מלאתי על פני כל ספרו *Sinagogalen*
Poesie Berlin 1855 והרצה פעמים ישנתי משומם על זה צענץ ויבון ד"מ
 מזכיר ומליין סם מלות ומאמרים מן צהלל וצחם מקום לא הודיע לנו מי הוא
 זה ואיה וצאמת הרצה דגרים החסרים שמה השלים ומלא צספר האחרון אשר אנו
 דיין עליו וכמו כן השמיע לנו צאריכות מי הוא הבאון להכל ואיה נמלאים
 דגרי ומי ממחצרים הצאים אחריו מזכירים דגרי אך מי יודע צאיזה ספר ומתי
 יודיע לנו מה שסתם צזה .

(ב) מכל המון פיוטים כמעט מכל הנמלאים אשר אסף צוה המקום צסקידתו
 הנפלאה וצחרינתו החודרת חסר ענין גדול וככדו וצלעדו לא נוכל להשתמש
 צו כדאוי והיא רשימה ע"ס א"צ מכל הפיוטים והסליחות וכבהה צהתחלתם

XLI

מעניי השכלות לפניהם ילך עמוד האש להאיר להם הדרך אשר ילכו צו ואינם צושים לאמר צפומצי אין לנו עסק בנאחרות הזמנים הקודמים ואין לנו חלק בנאחרים האלה לא מהם ולא מתמונם ויפנו עורף ולא פנים וישחקו למו א) :

בחנה השניה אנשיה רחוקים מהקודמים כרחוק מזרח ממערב כי תלעיגים על כח הראשונה ומתפארים ואומרים גם אנחנו אזרחים בארצות הלימודים האלה ודרישת הדורות מראש אך אין תפארתנו

ובסיומם עם שם מחזרם וזמנם כי אם יקרה לפני הדורש בקדמוניות פיוט אחד וכונתה באחד מכ"י או דפוס יקר וקדמון ונכסף לדעת אם כבר מזוין הוא וכדוע צאת האסיפה או לא איך יוכל למלא פשר דבר האש נגדום הספר כלו מאה פעמים ואחד למען נדעם צעל פה ועל חסדון זה יודה לי המחזר הנכבד צעלמו ויאמר כי יפה בוונתי. ובאמת אנכי החילתי לכתוב הרשימה ע"פי סדר א"צ צידוק שם מחזר הפיוט וזמנו :

ג) חסר שמות המחזרים באותיות עצמיות הן בפנים והן ברשימה והוא הכרח גדול ואין להם מוצן באותיות אשכנזית :

ד) מה שכתב המחזר התחלת כל פיוט וסופו צמלים מעטים צזה לא הועיל מאומה ולא ילא ידי חוצת בהשלמה למפיק את רגון הדורש צית מראשו וצית שלם מסופו יכולים לרוות למאון השוקדים על דלתי קדמוניות :

ה) הלוחות צשני אלה הספרים (סינאגוגאלי פאעיע וגם ליטעראטור געשיצטע) מהמלות והצעות הזרות יולאות מכללי דקדוק הלשון וצינים חדשים אשר לא שערום חקי הדקדוק שהתמשו צהם הפייטנים צדור דור אשר לקט המחזר צשקידה רצה וצחדילת כפללה צעין חודרת וצוחנת המעיד על עולם עיונו והשתדלותו היא מלאכה גדולה וכורלה ותועלתה רצה היא להגדיל תורת לשון העצרי ולהעשיר העניה ההיא צמדדשי המלים אך גם צזה צדאצון כפש יחפש הקורא והסוקד על דלתות הלוחות לדעת פידוש וכונת אלה המלות עפ"י העתקתן צלשון אשכנזי צזידם ולא ימלא רק מעט מוצר מפוזר הנה והנה והוא הכרח גדול כי המלות לצדנה צלי המסך הענין מלפניהן ומלאחריהן לא נוכל לדעת צשום אופן כונת הפייטן וכזה ננעל לפנינו מהו הזרות צהמלה ההיא לפי כונת הפייטן והסוקד לא יוכל לעיין צפיוט עלמו (כי

א) אחר כהב עליו דרך לעב לשון נפל על לשון "יח לונלען ויא טונולען" והנה חסרון ידיעתו כפרתי על סבלותו.

XLII

על הדרך הזה להחשק בקליפת החכמה הקליפת נזרוק ותיכה כאכל לנו יתר שאת ויתר עוז על הקורמים ומחשבים העסק זה ואחר מהם רבו וקלף על חכמי זמנו דורשי תהלוכות המדעות ותולדות המחזרים וצפומצי דרך לשון קשמו נגדו ודרך על צמותימו כאלו לו לצדו נגלו ספוני טמוני המדעות ועל פיו ישק כל בית ישראל ולמען הראות כי גם לו כח ועוז לעשות במחוכותם וכוונתם למלאכת קורות הספרים השתדל צהרילות לאסוף על ידו כ"י ויכסם

כאשר אמרתי לא נודעים לנו אים ואם נודעו הלא רק צעק המלכים נשמרו הלוות כל סדור המכוונה צסקידה דבה ללא תועלת להדורש אצל עם העתקה אשכנזית נלדס או ציבור נלשון עצמי תהינה לתועלת גדולה צאין ערך.

ו דרבה פעמים כתב והעיר מה שכתב צפנים צהערה למטה צשולי הידיעה "כן צקצן סרוואל" וכדומה לנוסחא זו מי הוא זה ואיה הוא האם כל הדורשים והשוקדים על אלה הלימודים מחויבים לדעת שהקוצנים היקרים אשר אסף החכם אורי סרוואל ז"ל צטרעעט נמכרו אחר מותו לצית מדרש הרצנים אשר הוקם זה שנים צעיר צרעסלויא ושם מונחים ושמורים עד היום הזה לכל דורש ומבקש ונקראו על שם צעלס הראשון. וכמו כן מזכיר לפעמים "כן צקצן פואה" צסי פלוגי מי הוא זה ואיה עתה מקומו, וגם לפעמים צקינור הקלר צלי שם צעליהם ורק "מחזור כ"י" וכדומה לאלה דברים צתומים איה יפנה הקורא אחריו אם יכסוף לדעת פנים הענין. וכל אלה הדברים אף אם צהשקפה הראשונה המה קלי הערך אך צענין זה להשלמת הענין צהעדרס הוא חסרון גדול ואין ציד שום אדם הצאים אחריו למלאות.

ז ידוע לכל העוסק צענין זה כי הספרים הנדפסים וגם כ"י שמורים וערוכים צצתי העקד וצצתי גמילא נקראים צדצדי צעלי האסופות ע"ש העקד או ע"ש כותב הרשימה וגם על שם צעליהם האחרון ד"מ הקוצנים הנאספים אחד לאחר ע"י החכם די רוסי וכתב הרשימה ומונחים כעת צפארמא נקראים על שמו קצן די רוסיא כמו שהוא צעלמו קורא הקוצנים המונחים צמדרש הרצנים צצרעסלויא צסם "קצן סרוואל" ע"ש המאסף וצעלס האחרון וכן קוצן אופנהיים המונחים כעת צעקד אקספורט צסם המאסף וצעלס האחרון. והנה צפארמא כלו לספרי די רוסי עוד קי"א קוצנים אשר קנו ממני שומרי ופקודי העקד צצנת תר"ו ורוב מאלה הי"א קוצנים היו לפני ציד האדון הנכבד מוה' צנימין פואה צעיר דיגיו (אנכי קניתיס מיורטו אחריו כאשר כתצתי לעיל צהקדמה) וגם אנכי כתצתי לאלה הקוצנים רשימה מצוורה ונקראה על שמי משני טעמים: א) שהיו צידי קנין כספי ב) אנכי חצרתי הרשימה צסקידה דבה ושמי רשום על שער

XLIII

יחד צרשימה וחוליאה לאור צדפוס ואם כודה לו צלז שלם עצור
טרחו והשחלדלותו וכל דורשי מדע ואורחי חכמה יצרכו עד דור
אחרון כי הליל הרצה קוצלים מאצדן כלח ואם כוונתו רלויה אך
מלאכתו איננו רלויה כי לא הפיק רלון המצקרים והניח מקום
לסחגדר והראה לכל כל הפוסל צמומו פוסל.

והנה כאשר החילותי לכחוצ צראש אלה התשובות לתלמידי מנחם
ולדונש קורותם וקורות צותם מנחם ודונש וקורות ר'
חסדאי התומכם צנדיצת ידו כנהוג צכל מצוא הספרים מקדמוני
המחברים כי יתחדשו כנשר נעוריהם ללאת לאור עולם אחרי צלותם
לתרדיע ולצבר זמן חצורם ותהלכות הזמן ההוא גמרת צדעתי

הרשימה מטעם פקודי העקד והמחצר דידן כי משתמש צאלה הקוצלים ומעיר
מה שראה ומלא צהם מזכירם צסם "קאדעקס פואה סי' פלוני" צהסימן אשר אנכי
ליינתיו צו ואת שמי מכחד תחת לשונו ועטו ואין זה דרכו כי איש אמן הוא
להזכיר כל דבר קטן או גדול צסם צעליו, וימחול לי הקורא וגם המחצר אם
קטונתי לדבר מזה וכרודף אחר כבוד אל תצהל לפסוק הדין גם אנכי ידעתי את
מעלת הענות אך ידעתי גם ידעתי את אשר יבעתי עדי הסגתי אלה הקוצלים
אולר גדול ויקר והללתיים מאצדן כלח כי כעת שמורים ומונחים וערוכים לכל דורש
וסקדן על הלימודים ומדוע יקופח שכרי ולא יזכר שמי עליהם אנכי זכיתי לזה מן
הדין ויוסר וחצלים נפלו לי צנעימים. ואם נאמר ומדוע יקופח שכר האדון
פואה הלא שמו נודע והרצה עשה צאסיפת הספרים אמת גם אני מסכים לזה
וכמו שעשיתי תמיד צחיצור זה לצור תמיד קצן פואה אך כל מליין המשתמש
צהם מחויב עפ"י הכימוס ודרך ארץ לוותו צדצרים מעטים "אשר צאו אל פרמא
ונרשמים ע"י זלמן טעערן" וצאמת ישנו קלת קוצלים צתוך אלה קי"א אשר
אנכי קצתי הנה והנה והוספתי ס על אלה שלא היו ציד פואה עדי צאו למספר
קי"א וצאשר מעטים היו צטלו צדוצ וצו להקרא שם פואה עליהם.

כאשר ילא לאור צשנת 1866 ספרו סינאגאגעלע פאעזיש שאלתי כלאחד יד את
ידידו וידיד כל אוהציו האמת שד"ל ז"ל שיעמידני על האמת מי הוא הח'
צחלל ומה חיצר צאשר הח' לונן מזכירו שמה הרצה פעמים והשיצ לי צאגרתו
אלי כי גם הוא שאל את הח' שטיינשניידער והוא העמידהו על האמת שהוא כ"י
מלא צאקספורט מעצון ר"ח מיכל ז"ל והוא תהלה מהגאון צחלל צד נתנאל (א)

(א) אחר זמן קצתי מננו העתק ע"י הננוח הח' עד למאן ז"ל והולאתי לאו כלוה להמחזיר אלל
דיללל עורי וויינן שנת תרכ"א. צסם "שנה מפורא".

XLIV

לכתוב מקורם הלכה כוללת להעיר על התועלת וההכרח צדריש
קדמוניות בכלל וחולדות חיי אנשי שם צפרט והיגיעה והחיפוש זה
הכרח ונחוץ מאד הוא דדעת קורות מקודמים לנו מחי וכמה חיו
על האדמה והשתדלותם ותכונת רוחם עם אלהים ואנשים כל זמן
היותם עליה ועל ידה נשיג לחקר ולעדור צמנצי החכמה מהחכמות
צפנימיותן ובלעדי ידיעת קורות הימים ועמיתיה מדינה ומחלכות
האנשים עליה אשר חלפו ועצרו האדם בעיר פרא עומד בחוץ
להיכלי המדעות ונשגבה מומנו ללכת פנימה כי נסגרו צעדו שעריה
צאין יולא וצא ולמען יקחו אנשי הממנה הראשונה לקח טוב ויצינו
לאחריתם לדעת מה קודם להם כי אלה לא מרוע לב ידצרו צגולה

והוסיף עוד על שאלותי אשר שאלתי מה זה כי ה' לונן מוזכר והרבה ענינים נזה
הספר ע"ד סוד ובהלכה פסוקה ואינו מליין לנו איה מה זה אולי יחצר עוד
ספר אחר כמו ח"ט ובו יטלים הענינים וימלא החסרונות ע"ד ד"ת ענינים צמקום
אחד ועשירים צמקום אחד ואמר דע כי ידינו החכם לונן איט כאמן הוא ולדיק
צאמכותו יחיה צודאי יוליא צקדוצ לאור חיבור אחד אשר ימלא צו החסר צזה
והנה צאמת צחיבור האחרון מלא כל החסרונות אך לצאצון הקוראים והשוקדים
על הלימודים ימלאו צו חסרונות אחרות גדולות מן הראשונות כאשר ליינתים
לעיל ומי יתן והסם יאריך ימיו ושנותיו ויחזיקו ויחלמהו ויהיה צטוח כי ימלא
הכל כפל כפלים צקדוצ צחיבור חדש השיך לקודם לו.

להראות לו כבודו ויראתו על פני אליין הנה רק בגד א' מה שחדשתי עפ"י צדרי
ולהראות לי כי לא לצד על צדדים החילונים שמתו שקדתי להעיר חוץ הקוראים
אף גם צפנים נכנסתי ומללתי צפרחי ספרו כדצורה צפרחי חצלת הסדון. צסוף
ספרו צהכלות דף 642—641 סי' 15 מליין שם כל המקומו' שמתמסין צהן הפייטני'
והמדרשים צמלות השלים "השלים נפש" והכוונה קרצ נפשו ומעתיקו איבערעבען
צדאי' מס' קריה כאמנה (כעת אין צירי ספר זה לעיין המקומות מליין) ואתמה
מאד כי שכה מליין צרייתא (דמס' שמחוח פרק ח') א' ושם עלט כוונת המלה
כלה תעודתו צעולם הזה וכעין זה יאמר האשכנזי צמלת (פאן עידען) צהשאלה

א' מנעלין ח"ת עד שחלף נשמתו של ונת וכשהיה ר"ש בנו של ר"ע חולה לא בעל בית מדרשו
אלא פקדו ביד שלוחו בל הראשון ואמר לו נעטן אמר להן שאלו עד שבל השני ואמר לו
הכביר החזירן לח"ת בל השלישי ואמר לו גוסס אמר להם שאלו ובל הרביעי ואמר לו השלים
עמד חלן מפליין וקרע את בגדיו ואמר להם אחינו ישראל שמעו עד כאן היינו חייבים צח"ת
עד כאן לשונה.

דק מחסרון ידיעה כי לא נכו צאלה והונה כילדים המלחקים על מעשה הגדולים צאין מצין תכליתם וראוים לחוס עליהם ולהורוחם הדרך אשר ילכו, ואנשי המחנה השניה המתפארים במדרום קרת כי להם לצדם נוסר מפתח החכמה ועל פיהם ישק כל צית ישראל יקחו תוכחת מוסר וילמדו כי לא זו הדרך ולא זו העיר לצא אל החכמה פנימה.

ואל יפלא צעיני הקורא הושכיל אם צדדתי לי דרך לקלוע צעזעות המאמר המצורף הזה ענינים שונים ומתחלפים אשר לא יסוצבו על קוטצ אחד אך כי כן אהב הקורא המוצין לדלג מענין לענין כמו הדצורה המעופפת משוטן לפרח ומחצללת לליצי דודנים וכמ"ס הרצ החכם ר"ע מהאדומים (ח"ט אמרי צינה) ונתן טעם למה צחר לאחור צנסכני הלימוד המתחלק ומפוזר מענין לענין ור"ל "ויראה הקירא

על איז שמת עד האט פֿעללענדעט (חייט געשטאָרבען) והנולדי' משתמשים צזה הרצה עם חייט פֿעללבראָט כי כן אמר מש"ס צעת מותו וצדיתיקא חדתא למקוסו סי' ט"ו ל"ז, קע"א "צקלא רמא ושלם" יוחנן סי' י"ט ל' "הא משלם וארהן דיטיה ואשלם רוחה" לוקם סי' כ"ב נו"ו "אמר ושלם" ט"ו צמתי כ"ו כ' "ושבק רוחה" סוף כל דצר מן מ"ס שמחות נראה כי הכוונה ג"כ כל ה מעשה תעודתו ושרש שלם גם צארמי אינו יולא מכוונת מקירו ת מ.ס. ועוד ישנו צאמתחתי הגהות הנה והנה שפלטתו קולמסו צשגנה והכינותי לכן מקוס צסוף הרשימה אשר אנכי עסוק צה לתכלית זה החיצור להקל על הקירא למנול כל דצר קטן או גדול צלי יגיעה וציעול הזמן.

ובטרם אסור מזה לעיר עוד על ענין אחר אף שאינו מהענין שאנו דנין עליו דק צאשר הוא כעין זה מעט אדצר וידוח לי והוא דצר אשר זה שנים יכאצ לצי וכממדו מעי צזכרי צו דהיינו כי לא יפה עשו ועושים חכמי דורנו והקודמים להם אלה החכמים העוסקים צקורות הימים ותהלכות המדעות צמעדר צידם על שרי התלמוד והחכמות ואנך זכרונות דצרי הימים צימינס אשר שמו ידם לפיהם וכמעט קשרו עלמם צקשר אמין לצל יזכר שם הרצ החכם האדיד התורני והלימודי מוה' משה קונין אצ"ד צק"ק אובן (נולד תקל"ד וכפטר כ"ז שצט צשנ' תקל"ז) ז"ל הלא נודע כי הוא היה הראשון אחר שהעירו צעלי המאספים לכתוב תולדות גדולי ישראל (עי' נחל הצפור) וכתצ צלשון לח תולדות דני יהודה הנשיא (א)

(א) מעשה חכמים ומצרת ראשונה צית רבי כולל תולדות ר"י הנשיא וקורות צניו ותלמידיו וצני ציהו צלחות העבריה מלח משה קונין מלובן ויין תקס"ה, וצכה שדפסה החולדה הרצה פעמים אלל המשניות שילאו לאור בעיר ויין ווילנא וכדומה.

הצעה

כוללת בקיצור

תועלת דרישת קדמוניות

דר' יצחק זמרונו דברי הימים ועמיתו שנות דור ודור בכללה וקורות גדולי ספרות ומחשבות אנשי השם צפרט, גם היא חלק

וזה היה עוד זמן רב קודם החכם לזנן כי והיה צימי האופל בחלק אונגארן החסוכה
מן האנשים אנשי שם שהעינים להם לפנים ולא לאחור (עי' אגרת הרמז"ס
לחכמי מרשיליא) מן האנשים אשר ראו העולם מרחוק ויצאו צעידות לבא
הוא הרב הגדול אשר חזק את לבו ללכת לקרב נבר הארי שחצורה הרב המפוזן
סלעים מעתיק הרים הגאון יענץ ז"ל א) צערו צן יוחאי ספר גדול ויקר מאד
נעלה (אף כי צנה על יסוד רועע כפי אשר נודע לני היום עפ"י השקירה
צלימודס) בכל זאת הראה את כחו ובגרתו ורוחו לצנן צש"ס ופוסקים וצחצחות
רמות ונשגבות צפירוטי תנ"ך וחכמת דקדוק הלשון (ועי' צספרו המלך ח"ר
צתשונתו להח' יס"ר צהודיע לו כי ישנה תחת ירו ספר ארי נוהם כ"י נבר
הזוכר איך התמדמר ואמר צעולם רוחו ועשתותיו גם את הדוב גם את הארי
יכה ענדן). האם ספרו המלך ח"ר וח"ס אינו כאחד הספרים צמדרגה הראשונה
המפיקים דעת ומגלים מסתרים ונהורא עמיה שרי ועוד כהנה וכהנה נרפסים
ואשר הניח אחריו צרכה כ"י ציד יודטיו ונוסף לכל זה הי' איש דובר לחות
צלסון עברי כאחד המליצים המפוארים ומתנוססים על שדי מלילת ישרון (שני

(א) הגאון יעב"ץ חשד את הזוהר בספרו מטפחת והוא ילל כנגדו בספרו בן יוחאי

XLVII

מחכמות הרמות והנשגבות ועלם מעלמותיהן אשר צהן מתפאר מין האנושי כי הוא חלק אלהי ממעל ושעשועיו חנה, וצלעדה לא ירים איש את ידו ולא יתערב לאמר חכמתי, כל המדעות והחכמות העזרנה אחת לאחת משולצות אשה אל אחותה וכי מתחבר אחת לא חקום ולא תחיה האחרת גם דרישת קדמוניות אחת מהן ונלתה לא נשלמה שלשלת יוחסין החכמות צכללות ולה עוד יתר שאת כי כולם לריכות לה צפרעות אין חכמה ואין מדע הן צאלהות והן צטבעיות שאין לה קורות והשתלשלות מאז היחה לשעשועי צני אדם, אף גם כל המלאכות והחצולות צכל מלאכת מחשבת להן קורות צצרי הימים והשתלשלות סצותן ולא נוכל לשער צעל מלאכה ומלאכת מחשבת שאינו יודע קורות מלאכתו וצצותיה.

והראיה לזה כי דרישת צצרי הימים יקרה מזד עלמה ולה שם צחכמות ואף גם צאלהות והיא לריכה לה חמלא מפורש

אלה היו המופלאים צצחות הלשון הוא וצן בילו וצן מדינתו שלמה לעוויזאן ז"ל ועדות וראיות לה הוא הלמנלח לצית יהודה מומור שיר צסוף תולדות ר"י הנשיא הנ"ל מה נפלאו ונשצו רעיוניו אין דלה כנשר השמים צכנפי רוח מליצתו אל נשמת הקדוש צרום צנהה וכל מה שכתב הכל צלח שפתים צהליכה מיושרת וצעינים מלפנים והאשמה על כל חכמי דורנו אשר יסתלו צחוק יד להשכיח את שם החכם הזה הוא היה הראשון על שדי מערכת תולדות חכמי ישראל ותהלוכות דעותיהם והיה לו יתר שאת שהיה עשיר וסוחר מנצצי הארץ ועסק ולאה צאורייתא וצחכמות מתוך העושר תחת שרצ העולם מצטלים התורה מתוך העושר ומקיימין התורה רק מתוך עוני ע"ד חסורי מחסרה והכי קתני. תהלוכות עם הצדיות היתה צנחת ונעימות וענות הן צצצורו עם קטן וגדול יחד וקצל כל אדם צסצר פנים יפות ולולא החכם ריוך צספרו בית אל צלשון אשכנזי שהחל לאסוף את תולדות חכמי ישראל אשר חיו צארץ אונגארן והעמידו צמערכת החכמים צמדגבא הראשונה כנאה לו ונשמתו היקרה כי היה איש נכצד מאד ותום לצצ ולדיק צאמונתו א) כמעט נשכח שמו

(א) נשמע צין החיים ונודע לכל אנושי דורו כי לעת זקנתו כי החל לירד מנכסיו וסקלי כעפו היה היו הלכו הלך וחסור מדי יום ציומו העציר קול צנוחה הקוברים כל איש אשר נושה צו יצא ויעשה משצון וצצרו בידו וישלם לכל אחד כפי משצונו ופרש מן הפרקמטיא וילא נקי מנכסיו וקבל ההחמנות להיות דיין צק"ק פעסע ורצ ודרשן צק"ק ארצן שכתבה מעצב לנהר דאטי ונמשמרת נפער צשם טוב יעמ"ש.

XLVIII

בספר תורת אלחים כי חלק שלם מחמשה חלקיו כולל ספורי דברי הימים ותולדות גדולי הדורות והשתלשלות הסצות מראשית הצריאה עד היתה עם בני ישראל לגבי מתשלת מוכתר בנימוסים צחקים ומשפטנים לתועלת החצרה ולתועלת כל איש ואיש, ועל זה כיונו צמדרש הציאו רש"י צראש פירושו "אמר ר' ילחק לא היה לריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא תורה ראשונה שנלעוו ישראל ומה טעם פחה בצראשית" הכוונה לדעת הכחות הנזכרות המצטטין בקורות הימים, כי צאמת תכלית נתינת התורה צמעמד הנורא והמפורקס על הר סיני לעיני כל ישראל היה להללחת האומה וללרף צה את הצריות ולהוריות להם הדרך אשר ילכו צה, ולמה לנו כל הספורים מן תחילת צראשית עד אחר ספור יליאת מלרים והיא התחלת התורה "החדש הזה לכם" מה חרעלת יש צאלה הספורים, והמדרש משיצ להם דברים נכחים למצין לפי שטחו, ויש עוד ללדר ולחת טעם נכון כי צלתי ספור הקדום והשתלשלות העניינים מלז לאת אומתנו לאור ע"י א"ל ע"ה עד צאו אצותנו להר סיני לא תהי' להתחלת המלחת התלות צדצר ד"ת אם נקה ראש הדצרות "אנכי ה' אלהיך אשר הולאחיך מלרץ מלרים" מה זה ועל מה זה,

וזכרו וכן לא יעשה צישראל ועתידין המתעללין ליתן את הדין ויראו פן יצאו אחריהם דור תפוכות כפוי טובה כמוהם וישכחו ויכחידו ג"כ את זכרם ועתידין ליתן את הדין כפתגם המליץ האשכנזי דיח וועלט געטיטע איזט דאז וועלטגערבט ימים ידברו ולהם המשפט והמה יקחו את נקמתו מכס.

ועוד דע מוזאת צאם יקרה לפניהם בדר מזה וגדר מזה והוכרחו מלד הסלמת הענין להזכירו הוא רק דרך גנאי וזאת כינר מכל מלה ומלה כי העט מליץ הלצ והרעיון. ואם נאמר כי טרח ויגע מלד צספרו צן יוחאי צחנס צאשר כי נודע היום ע"י החקירה והחיפוש אמתת הדצר כי לא רש"י מחצירו ונודייף הדצר מעיקרו ומתוכו צכל זאת הוא נכנס צעוצי הקורה וע"י האדיר יעצ"ן ומשרי קטדין וארי נוהם נשתלשל הדצר ונתלוה לענין הגדול הזה הדצה חנמים שקדו על הלימוד והעמידו הדצר על האמת. האם לא קרה צכדומה לוח צנידן ר"ל הקליר הלא נודע מיום לאת לאור תולדות הקליר כמה דיו נשתפך וכמה קולמסין נשתצרו זה אמר צכה וזה אמר צכה עדי נראה צמחנה העצדים הערוך לר"ם דלכן ופי' דס"ג על ספר היצירה ונודע הדצר כי הקליר הי זמן צד קודם דס"ג וגס ארץ מולדתו

XLIX

אבל אחר הקפורים הקודמים מצראשית עד ילאו אצוחינו ממלרים
 זיר רמה הדברים מצוררים מעלמם ועעם ודעת מדוע זכו צחר ה'
 לכחלה להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש להודיע לעמים גבורותיו
 ונפלאותיו ודרך מוקריו ותורותיו להחכהג בהן זני אדם עלי ארץ,
 התורה בעלמה קוראה דברי הימים לעדות ולרואיה ואמרה "זכור ימות
 עולם זינו שנות רר ודר שאל אציק ויגדר זקניך ויאמרו לך"
 (ועי' דבר אל הקורא מתועלת דברי חיי הקדמונים וסידיעות המחוזרות
 להם (מאסף לשנה תקמ"ד):

היא סורי זלי ספק וכל דברי החכמים צעל התולדה ומשיגיו צטלין ומצוטלין אך
 מי היין לבנות ומי לא יודה בכל זאת את השתדלות הרצ הענק מוה' שי"ר אצ"ד
 דק"ק פלאב נר"ו ויתן לו פאר שהוא הראשון אשר החל לכתוב תולדות הקליר
 וע"י צממת נתעוררו השוקדים ועמדו על הלימודים והולילו הדבר לאמתו. וכמו
 כן צניזן מנחם זן סרוק גור אומר שהיה מארץ אפריקא ועתה נודע לנו כי היה
 ספרדי מצטן ומלדה מעיד טורטוסא האם צעצור זה נלעק חמם וקדא אחריו
 מלא הם מלהזכיר כי כצורו צמקומו מונח די אם החל לדבר ממנו והשתדל
 לצרר הדבר וכמו כן בכל הענינים האלה אשר החלו משכודתם שלמה כמו
 אלה אשר השלימו כי יותר נקל לכלות מלהחל וכמ"ס הח' לולאטו ז"ל (צית
 האורר דף י"ט) "המתחיל צמלאכה כצד עשה יותר מכל הצאים אחריו כי נקל
 להוסיף על מה שכצד נתחדש" עכ"ל.

בענין אנטנינום ורצי נודע למדי איך נתלצטו צאמיתת הדבר שני חכמים
 מפורסמים ואין אחד מהם קלע אל המטרה האם עלה על דעת שום
 אוהצ אמת לגבותם ולהשכיח את שמם ח"ו אין זה דרך התורה דרכיה דרכי נועם
 ונתיצותיה שלום:

מה שכתצתי לעיל (דף XLIV) צסם החכם שר"ל צניזן אמתת החכם לונן נר"ו
 כתצתי דק כפי אומר דעתי שהיה נשאר צצורוני ואחר שדפס מלאתי
 המכתב הכול ואשתיק הנה עלם לשונו כי שניהם ראויים לפרסום זה
 "ספרו של החכם לונן [סינאגוגהווי פתעיע ברלין 1855] אינה חסר אלא הקדמה
 "אני העתקתי לו אולי מאה סליחות צלתי ידועות והוא מצית אותן סתם הו"א
 "איש לדיק ואין ספק כי פעם אחרת יגיד המקור אשר ממנו שאל * סטייני
 "סיידער כתן צידו סרור רס"ג שהעתק צאספארד שירת ר' להלל היא ג"כ צידו"
 וכו' וכו' פאדוזה י' אלול

ידידך שר"ל

(* וכאמת צספרו איטערטאטור געציטע דער סינאגוגהווי פתעיע (ברלין 1865)
 נודיע המקור וקרא את כלם צשמות ומקום מליאחם.

(*****)

Hakdama zu Tal. Men.

הנשיא רב חסדאי ז' שפרוט

ד"א תרעה (915) ד"א תש"ל (970)

זה אלה שנים יולד לנו ילד בספרד ונחן לנו זן בארלוק ותמי המשרה על שמו ולא ידענו מה היה לו ¹ באצדה מאתנו כלי חמדה מפארת ישראל וחמדת קהלות יעקב רוח אפינו אשר כללנו חיו יסורן בגוים. אך לא אלמן ישראל החכמים צדורנו השוקדים על הלימודים כלשונות שונות ושומרים על קורות הימים צעירים משוטטות ירדו במלולות זכרונות דברי הימים והעלו לנו פנינו ואזן ספירנו והחזירו לנו האצדה ² אשר אצדנו עליה דאצה נפשו זה כמה ה"ה הנשיא הגדול ראש בלה רב חסדאי בן יצחק ז' שפרוט ממשפחה הרמה בן עזרא ³ רופא ⁴ יועץ ⁵ ומזכיר למלך (הכליק) האדיר עבד אלהחמן השלישי ⁶ צמדינת קורדבה אשר מלך כחמשים שנה משנת תרע"ב ד"א (912) עד שנת ד"א תשכ"א (961) וגם בימי בנו אלהחכים אשר מלך אחריו ⁷.

חסדאי נולד להוריו המאושרים בקורדבה לערך ד"א תרע"ה (915) ⁸ הסופרים והמלילים בזמן ההוא הניחו אחריתם צרכה לדורות לתפארת אציו יצחק "צימים ההם זרה בספרד שמש התהלה צדקיע הגדולה הוא הנשיא הגדול רבי יצחק הספרדי בן חסדאי ⁹ ינוח כלל שדי כי הריק לכל שואליו צרכה עד צלי די וכו' ומשך צעצעות נדבותיו לצות בני חגלות והעציר קול מי לה' אלי וכל מחסורו עלי ויאספו אליו כל גאון וכל רב מארלות אדום וערב ומזרח ומערב וערך שלחן חקדיו לפניהם וענן הודו עומד עליהם ועמוד אש כצודו יאיר לעיניהם" וכו' ¹⁰.

האדם הגדול הזה ילחם גדל אח צנו סקדאי על צרכי אמונת אצותיו ותורת אלהיו ואהבתו לעמו וללשונות הקדושה נטע כלל הנער ושתל נטעי נדיבות ¹¹ על תלמי רך תכונתו אחז צזה וגם

LI

בזה ללמוד לשונות ולעזות ערבית ורומית ¹² לא הניח ידו וילמדהו
מלאת הרפואה ¹³ וחכמת ההלכות העולם ודרכיה בחקי המדינית ¹⁴.

ויגדל הנער חסדאי בין בני גיליו כאשר אשר בלנכון ויהי לאיש בכל
חכמה ומדע ¹⁵ ושמעו הלך עד בית המלך במסיו ¹⁶ וימסכהו
בעצמות אהבה וימן אותו לרופא צהיכלו ¹⁷ וכאשר ראה השמדלותו
בתעודתו באמנה אתו והכשרתו בלשון מדברת צחן על שפתיו למשוך
הלצצות כי פתח פיו בחכמה וחורת חסד על לשונו וכי שכלו לח
וצהיר ומהיר לקלוע בכל דבר אל המערה מטרם החפץ המצוקס
ויהי ה' את יוסף ¹⁸ ויהי איש מללית וכשא חן צעיני כל דואיו וכל
אשר הוא עשה מללית צידו וימלא יוסף חן צעיניו ויפקידהו על
בית מלכותו ליועץ צמדינית הן צדכרים הנוגעים בחוך הממלכה והן
הנוגעים בצרלות חולות ¹⁹ והיה המוליא והמציא שלוחי ממלכות
אחרות הצאים ממזרח ומלפון לקבל פני הכליף צמחנות לצוא אחו
צבדית אהבה ושלום ²⁰. גם צמערציו וצמקחיו ²¹ משכהו ויעזוב
כל אשר לו ציד יוסף והי צרכת ה' צכל אשר יש לו צבית וצשדה
גם צמערכי מלחמותיו עם שוכאיו עזרהו עזר רב ויציאם נכנעים
שצוי מלחמה ויניחם לפני כסא הדרם רגליו ²².

גם אותו צדך ה' צכל צעושר רב וכבוד גדול צאין שטן ופגע רע ²³
וצני עמו צמדינת קורדצה כאשר ראו את גדלו ואת ידו החזקה
חוקפו ונצורתו כשאורו לראש ולקלין לכל עדת בני ישראל וישינו
חאר הכתר ראש בלה ²⁴ על ראשו וכזר הנשיא ²⁵ על מלחו וכה
שרו משוררי זמנו צחרזיהם כי יעגדו תפארתו על לואריהם
ולוית חנו על גרגרותיהם. ²⁶

ורוא גם הוא לא טכה ציני שלוחו את עני עמו והסקיק ממקומו
הרם וכשא על שפלת צני עמו וראה צעין חמלה את הלחץ
אשר לוחלים אותם ²⁷ שונאיהם ומגדיהם להטיצ מעמדם ולהקל
מעליהם עלם והיה לכה וקושרה נגד כל לר ואויצ לכל יקרב נגע
צאהליהם ²⁸ וישצו בשלום צאין מחריד.

על החכמים והשוקדים על התורה והחכמות והעוסקים בהרחצת
לשונו הקדושה ועל המשוררים והמלילים שם עינו עין צוחנת

LII

ונדיצת ועמד לימינכם לחמכם צכספו²⁹ וערך שלחן חסדיו לפניהם
 ויתקצלו אליו חכמי הדור ואלה הרחוקים אשר לא זאו שלח אחריהם³⁰
 וימשכם אליו וילום על מלאכת הלומדים עצורת לשון הקודש³¹
 ומנה מאכלם ושחייחם צמדה צמשקל וצמטורה מדי חדש צחדשו³²
 והעוצרים ושצים חכמים מארלות רחוקות כצדם וישימם צאוכלי
 שלחנו וצימיו החסילו המטורדים לחרו חרוזים שקולים "ומעת
 ההוא פרלו חכמות צספרד וקדמו שרים אחר כוגנים כי חסדיו
 הרנינו לשון אלמים ונפקחו צמלאכת השיר העינים".³³

על חקי אלהים ותורת התלמוד שם עין פקוחה ויאסף אליו כל
 גאון וכל רב³⁴ ושחל על חלמי ספרד לימוד תלמוד צצלי
 וירושלמי ופירושיהם ומי את אשר מנה ליטב על כסא ההוראה
 להורות חקי אלהים ותורתיו צין דין לדין לא היה אדם צעולם שהי
 יכול לחלוק עליו³⁵ חס על כבוד קונו ועל כבוד לומדי תורתו.
 צימיו הציאו שצבים לקורדצו³⁶ וציניהם ר' משה ור' חנוך צו אחד
 מר' החכמים שהלכו מאיטאליא של יון להכנסת כלה וכשצו מרצ
 החוצל שהלך לפשט על הגדוד והוא פדם צכסף מלא והושיצ את
 רצי משה על כסא ההוראה להיות דיין צמקום רצי נתן הדיין
 צקורדצה.³⁷

על ישיבות קורא ופומצדיתא פרש כנפי נדיצתו ושלח להם שקלי
 כספו להציא שם צמחיר ספרים מקפרי התלמוד³⁸ ופירושו
 לפזרם צין החכמים והתלמידים צספרד למען ילמדו להורות לעם
 חקי תורה שצעל פה ואל ילטרבו להציא כל דבר גדול וקטן אל
 צחי מדרשים צצצל מרחק רב צהולאות מרצות וסככות הדרך.³⁹
 לא חס עינו על כספו מלשלחו על הדרך עקלחון ורחוק אל
 קאירואן אל החכם דונש צן תמים⁴⁰ לשלוח לו כללי חשבון
 עבור השמים וחמי ר"ח ומועדי ה' לקדשם צמועדס יען כל ילטרבו
 להמחין צכל שנה ושנה עדי צא להם החשבון וקציעת מועדי השנה
 מישיצות צצל.⁴¹

חשק מאד לדעת את החלכות החכמים המפורסמים וצקש מחכמי
 זמנו שיכתבו לו צאריכות מקורותיהם ומחשבותיהם אשר

LIII

פעלו ועשו ואשר קרם בדרך משמרותיהם משונאיהם ומרודפיהם⁴² וכן התאמץ לדעת בכללות האומה הישראלית ע"פי השמועה ששמע כי עוד לא קר שצט המושל מאחינו צ"י מכל וכל באחד הזויות ופנות החבל ארלה ויחזק מאד לדעת איה מקום שהוא מי מלכם ומה מלכותם ואיך מתשלחם וכתן לכסף מולא ולא נח ולא שקט⁴³ עדי צא אל תכלית מאורו ומכתבו אל המלך הכוזר אשר נשאר אחריו צרכה עד היום⁴⁴ עד כאמן על תשוקתו העזה על אהבתו וחוס לצבו לטובת עמו לאלהיו ולחורתו והשתדלותו עדי השיג אל מחור חפלו וקבל את תשובתו⁴⁵.

אם היה לו אשה ובנים ובנים אחריו זרע קיימא בנים יורשי גדולתו לא ידענו ולא מלאנו מזה דבר צראיות צרוע דורש קדמוניות⁴⁶.

אם הוא חזר בתשובות כפיו איזה חיבור או קונטרס הן בתורות והן בלימודיות לא נודע עד היום רק אלה הדברים אשר נזכיר בקיבוץ אם ראויים לקראותם חזור ואלה הנה:

(א) העתקת ספר שמות הרפואות להיוני ד"ם קורידים מלשון רומי אל לשון ערבי,⁴⁷

(ב) מעשה מרחקת חרופה כללית נקרא בערבי חרי"ק⁴⁸ שהמליא מחדש ע"י עיונו והכשרתו במלאכה זו ובלי ספק כחצ ורשם לדור אחרון שמות אלה הסמים למחיס ושרשים ומעשה כלילתן במתכונתם מעשה רוקח צקונטרם מיוחד אך לא נדע לכו אם עודנו במלא.

(ג) המכתב אל המלך הכוזר יוסף בלשון לח נקי ובמלילה נמרלה נדפס זה איזה פעמים⁴⁹ ויש חכמים מפקפקים באמתו אם הוא בעלמו כחצו או הוא מיד אחד מהמזכירים שהיו לו.⁵⁰

(ד) פסקא (ברובסטיק) מאחד ממכתביו מזכירו מנחם בן סרוק באגרתו מן הסוחר אליו.⁵¹

והנה אחד סיום כל התשצחות המעלות הרמות והמדות הטובות אשר מלאנו ברכ חסדאי מעשה תפסו וגבורתו והטובות שעשה

LIV

לכני עמו והשם הטוב שחנית אחריו צרכה לדורות לתפארת ישראל ולתורת דת אלהי יעקב ושהיה עוזר וסומך לחכמים למשוררים ולמורי התורה מלאנו כחם בלבושו ובאדרכתו המכהה זוהר תפארתו בזה שקבל לשון הרע על מנחם בן סרוק אשר שלח אחריו הרגיו ומנוחתו והציאו ממרחקים והצטיחו בכל טוב וכשצע לו באל עליון כי מחסורו עליו ואל ישכח כל חגמולוהי עליו זמחתו ומאסוהו ואניחו בערום ובחוסר כל על דבר המלשינות ודן דינו בלי עדות וראיה וזהו נקח מוסר כמה נאמנים דברי המשורר האשכנזי "מים ידברו ולהם המשפט" כי זה אלף שנים לא ידענו מרב חסדאי שהיה נשיא בישראל ותפארת גאון יעקב בספרד ועתה גללו הרועים האצן מן הצאר באר קורות הזמנים חפרוה שרים כותני דברי הימים כרוה כדי העם במחוקק במשענוחם והשקו למאון השוקדים על צרכות הימים שעצרו ודלה דלו לעינינו מעשה חוקפו וגבורתו ולעומת זה עזנו לפתחו רצף כי אחר כמה דורות הדחת גולה לעינינו גם המכתב תוכחה מגולה שכתב מנחם אל הנשיא ומוכיחו על פניו בדברים נמרצים לגלות עונו לעיני השמש על שהדע לו על לא דבר ומוסר דינו לשמים.

ונסיים בדברי שר"ל זל"ל (בבית האולר דף ל"ו ע"ב) "שפתי לא אכלא מתת שבת ותהלה אל הנשיא הגדול חסדאי ינוח בלל שדי אשר עם כל כבודו וגדולתו אלל מלך ישמעאלי תורת אמו לא שכח ולשון אבותיו לא זנח כי מלכד שהיה תמיד משגב לעמו לעמות צלחה עוד שם לצו להגדיל תורה ולהאדירה ולהחיות לשוננו ולרומם הדתה ושידי לה"ק ובעליהם לא געלה נפשו אותם אצל היה מתפאר בהם ושלח אחריהם ועל הכל יחגדל וישתבח ויחפאר ויתרומם שמו של אביו" ילחם בן חסדאי" חסדאי! חסדאי! אל יחר אפך אם כחצתי דבר לקלונך יהי רלון שיהיה זה לכפרת עונך תשכון ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין לחיי עולם:"

תם

הערות

בס'דור המאמר הזה צתמונתו החילונית הכולל תולדות ותהלוכות חיי ר' חסדאי הנשיא הלכתי צדך הרצ האדיר החכם הכולל מוה' שי"ר נר"ו אצ"ר צק"ק פראג צעריך תולדות הבאונים שכתב צצכ"העת דהיינו לכתוב צראש תמלית התהלוכות שגמלאות צאיש הוא אחר הדרישה והחימוש אשר אנחנו דנין עליו ונתקצלו לנכון לספר לדור אחרון כי יצוא, ואחר כן ההערות ע"פי הויונים אשר עמדנו להן ובהן נכללן הראיות והיסודות עליהן יסדנו הצנין ואיך ומה צאנו לכלל קצוות ההקשים להוילא מהם התולדה ולא לערצ הדגדים תמיד צין כל מאמר ומאמר צויוני דצריס' "עי' שס", "כדאיתא" וכדומה, והדרך שזיין לנו הרצ הנ"ל הוא הישר המציאנו לידי תכלית הענין.

הרבה חכמים צדורנו שקדו על דלתי קדמוניות צתולדות הנשיא הנזכר וצראשם המנוח הרצ החכם מהו"ר ש"מ מונק זצ"ל צקונטרסו תולדות המדקדק דצי יונה צן בגאח נעתק ללשון אשכנזי מאת החכם יוסף פ"ר סט צאריענט 1850 — 1851 וצקונטרסו צנידן חכמי הפילוסופים צין היהודים נעתק ללשון אשכנזי מהחכם צעער לייפליג 1852. הרצ החכם כדמולי צקונטרסו על הדופאים היהודים צריסעל 1844 וגס צאריענט 1841. החכם צעדנער צליקוטו אויסוואהל צללין 1840 החכם המנוח שד"ל צמחצדו צית האולר לעמזערב 1847 ואחרון הכציז צנו אוהצ גר צקונטרסו הערות על דצר הנשיא חסדאי צלסון לרפת פאדים 1852 עשה גדולות ונפלאות צענין זה והעלה פנינים מים הגדול מתהום הנשיה גס מחכמי האומות נסו צאלה כמו די סאסי ומאסף לכל המחנוות חכם עמנו ברעטן צספרו קורות ישראל צחלק ה' דצר ארובות וקלרות צענין הנשיא חסדאי ועוד כהנה וכהנה הערות מפוזרות אשר לא אוכל לקצץ יחד ולזיינס הנה. ומה נשאר עוד לקטן כמוני לעשות את אשר כצד עשהו רק ללקט הדצרים המפוזרים הנפרדים צספרים שונים וצקונטרסים המונים ואינס ציד כל אדם ודכסתי אותם להיותם ציחד לענין שלם ציד הקורא. שקלתי דצריהם צמאזני צחיכתי ואת אשר מלאתי נכון קרצתי ואת אשר להשערה רחוקה חצצתי רחקתי ועתה אם לפעמים לא אזכור כל מאמר ומאמר גורה או משפט צסס אומרו אל יצהל הקורא לחשדני כי לצצתי טלית שאינה שלי לא כן הוא אתי אדרצה אכני אכצד צאם קראתי הרצה צהענין מהענינים אשר אני עסוק צו ואוכל לזיין ולקראות צסס זה אומר צבה זה צבה. וכל קורא אשר ישקוד לעיין צענין זה כפי הנלך לו הוא ימלא דצרים אמתיים וגס השערות חדשות אף אם לא הערותי עליהן צדמו צהאצצע לאמר דאם זה חדש הוא לא כן דרכי.

LVI

1 האדם הגדול הזה נאצד מאתנו זה קרוב לאלף שנים וצין מספר גדולי ישראל לא נמנה 'בספרי דברי הימים וחזן מהרצ הראצ"ד בספרו הקצלה שמזכירו פעמים אין אחד מקוראי הדורות ישא את שמו על שפתי עטו וגם זה שמזכירו הראצ"ד הוא כללחר יד (חידירעקט) ולא לכתחילה (יריעקט) וזה המעט שמודיע לנו להיות זכרה אחרי לזרות נראה כי הוא לקוח מר"מ בן עזרא בספרו נזכירו לקמן באדיבת דברים והיה ג"כ עד היום סתום וחתום לפנינו ומה שמזכירו ר"י חריו (עי' לקמן) לא היה אמוץ בדבריו צעירי הקוראים כאשר הוא סיפור כללחר יד צעיריו וצחרוזיו ואמרי אנשי "מטיב השיר כחצו". ואם נעיון הטיב בדברי הראצ"ד מלאנו רמזים כי ידע תהלוכות הנשיא רק היה כילי בדבר הזה וצניוץ לא ראה להעמידנו על האמת כמי שעשה ודביל צאר חכמים וגדולי ישראל שמטייל ארוכות וקצרות בגלגולי סנותיהם ותולדותיהם ורואי צדורה שדוע לו הכל שהרי מזכיר לנו תשובת המלך הכוזב אל הנשיא ומודיע לנו מה שכתוב בו וגם זה לא עשה למען יזכיר לנו את הנשיא רק להודיע לנו שנתביירו על דעת הרבנים ע"ס וע"כ צאמת אינו מודיע לנו מן המכתב שכתב הנשיא אל המלך כי צודאי ידע ממנו כמו שדוע לו התשובה וחזן מזה לא יזכר ולא יפקד מהרשמים וצרכנות דברי הימים הנודעים לנו עד היום ואם כן הי' צאמת נאצד מאתנו. ומה מלא הראצ"ד צאיש הגדול ההוא שהיה תפארת ישראל שמן מה וע"כ לא ראה לפקוד אותו צין מספר שמות בני יעקב המפורסמים שהיו לנס עמם וילא טבעם צעולם ומאורהי התורה לא ידעתי כי כמו שמסתירו מעינינו כן מסתיר סבת שגלתו אך נוכח להציקו כי כתב צסוף ספרו הקצלה הנזכר ואמר כי איננו מזכיר אלא צעלי ישיבות צלצד ואשר נסמכו צרכנות וחצרו ספרים וכל זה לא מלא צד חסדאי ואולי הוא סבה אחרת והסס ימחול לו (ועי' לקמן סוף הערה 25).

2 אלה החכמים אשר זכרתי צפתוחת אלה ההערות הם המה צעולם תשוקתם לחמדת ישראל ובגודל שקידתם על הלשונות הלועזות ועל גביהם המנוח החכם המפורסם הר"ד שלמה מונק ז"ל אשר החזיר לנו האצדה והעלה את שמו מתהום הנשיה והעצירו לפנינו צרוץ יופיו והשיצ לנו את מחמדנו שהיה לנו מימי קדם כי הנשיא היה תפארת ישראל והדרת אומתו.

3 הנה אחר שמלאנו האצדה והפקדון מלאנו גם כן השומרים אשר נאצדו עם הפקדון ורצים המה ואין שנים מהם שוים צהוכרת שמו ויחוס משפחתו זה צכה וזה צכה ולהשלמת הענין אלהף אותם פה. דונש צן תמים מיהסו צסס "אבו יוסף חסדאי בן יצחק" (עי' אריענט 1850 דף 808) משה צן עזרא צספרו כתב וזה אלריאץ (עודנו צכ"י) מיהסו צסס "אבו יוסף חסדאי בן אסחק בן שברוש" הראצ"ד צספר הקצלה "רב חסדאי הנשיא בר יצחק בן שפרו"ם גם צסס ב"ר חסדאי הנשיא הגדול בר' יצחק " הרצ דא"ג צספרו

LVII

יודענהות חזר זיינע געשיפטע II. דף 82 כ' סדר היוחסין "חסדאי בן יצחק בן עזרא בן שפרוש" החכם אהב גר ז"ל צוקנערסו מיחסו "אבו יוסף אבן חסדאי אבן שפרוש" החכם גרעטן נ' סידר היוחסין שלו "אבו יוסף חסדאי בן יצחק בן שפרוש מהמשפחה היקרה אבן עזרא" ו ה ו א הנטיא צראשי חרוזי מכתבו אל המלך הכוזר מיחס עלמו כך "אני חסדאי בר יצחק בר עזרא בר שפרוש" המלך הכוזר יוסף צתסוצתו אל הנטיא מנכוו כדזרים האלה "אל רב חסדאי ראש גולה בן יצחק בן עזרא הספרדי" ומה שלא נשאתי את סס ר"י חרזיו צמספר אלה החכמים הוא צעצור שכתב יצחק תחת חסדאי ואולי החליף הכן צאצ או לא זכר את הכן דק האצ ונדצר מזה לקמן צמטך הענין. ועיין אריענט 1846 (דף 9—298) מ"ט החכם הר"פ. לעצדעכט כ"י.

4 הרופא אצן דיולדיוֹל Ibn Golg'ol (lies) Djoldjol מעיר קורדוצה צזמן ממסלת אלחכים השני אשר מלך שנת 976 עד 1001 מזכיר צסס

הטוב את חסדאי דיון צין מספר הרופאים שעמדו צהיכל הקליף עבר אלרחום ומספר לנו צעין טוב מרוב ידידות חן וחסד שנשא לפניו (צעניי הכלף הנוצר) ואיך הי' זריו צמעמד הללחתו והסתדל צתשוקה עזה לפעול ולעזור לטובת החכמות צכלל ולתועלת מלאכת הרפואה צפרט והתעשת צכל כחו לעזור לחכמי הרופאים חזריו ולהיות סניף להשלים את העתקת ספר שמות מרקחות הרפואות להרופא היוני Dioscorides. החכם הערצי אבן אסיביא צספרו קורות הרופאים אשר נטר לנו ההערה מן אצן דיולדיוֹל הנוצר מוסיף ואמר חסדאי הי' צקי צחכמת הרפואה וצעצורת הכלף אלחכים (עי' מונק, צעער דף 102) ועי' לקמן הערה 47 אריכת דזרים צניין העתקה הנוכרה. ומאל יס לתמרה על החכם דוד סלולקי נר"ו שכתב צתולדות הכוזרים צראש הכוזרי שהוליא לאור צסס חכמת ישראל צעיר ווארשויו תרכ"ז דף 56 וז"ל צימי עלומיו (חסדאי) דרש צחכמת הרפואה אצל לא הוליא להפעולת אדם כי לא הי' רופא מומחה עכ"ל ודצר זה לקוח מהחכם גרעטן אשר כתב (ח"ה דף 359) דיח עדטסערע (ארלייקודע) אייגענטע ער ייך יעדאך נור טהעארעטיט און" ומאין לקח הוא השערה זו והיא נכר עדות שהעיד עד נאמן שחי צצזמן ועוד כי רופאים הערציים מזכירים ממנו תרי"ק שהמליא.

5 מה שכתב החכם גרעטן (דף 360) שלא הי' לו משמרת מיוחדת צממלכה צתאר מיוחד מאין לקח זאת הלא הכל עצר תחת ידו וצודאי שאל את פיהו צכל דצר וענין ומה שרלה לומר צאשר לא מלאכוו מיוחד צזסס משמות התוארים המורים על משמרת עצות הממלכה אין זה ראייה הלא נאצר מאתנו מכל וכל נאשר כתצתי למעלה הערה א' אך כעת נאשר הוחדר לנו האצדה וגס השומרים הלא מלאנו שאצן אסיציוא אמר צפירוש ע"פי העתקת צעער "חלם אבער חסדאי ביח אלחכים אונגעסטעלל וואורדע אונד חיינע זעהר הָאָהַע סטעללונג

(*****)

Hakdama zu Tal. Mem.

LVIII

ביית חיבת ערהאלטען האטטע" זלשון זה לא יאמר על רופא לנר רק על משמרת הממלכה הן צמדינה והן צחון למדינה וזודאי צכהוכה זו כהן אלל אזוי עזר אלרחוס והנה שהיה לו פקודה ומשמרת גדולה זה אמת והוא עצמו אומר כן צמכתו אל המלך הכוזר אך שם התואר נאצר ולא נוכל להקיש מזה שלא היה לו "חיינען קפליעאלען טייטטעל". וללאת מדי פלוגתא כתצתי סתם יוען וצוה נכלל הרבה צכל פקודה ופקודה.

6 זר המושל אחר שנתעלה לכלוף צספרד נקרא צכינוי נאציר לדין אללה ומת לפי דעת כל כותצי קוראי הדורות צשנת תשב"א ד"א 961. וזה הוא סתבר צראצ"ד צסס עזר אל רחמן אל נאצר אשר שלח את רצ החוצל צים האמלעי לפשט על הנדוד ולשלוט שלל וע"י נצצו בד' חכמים הנזכרים ושנים מהם אל וצנו נפרו צקורדוצה.

7 זר הכלוף היה נקרא עזר אלרחוס הרציעי והוסיפו עליו השם אלחכים והוא אשר עזרו העתיק ר' משה חד מן השצוים הנזכרים התלמוד ללשון ערצי נאצר מודיע לנו הרצצ"ד והרציה שהיה חסדאי גס אלל אלחכים צכהנותו הוא כי כן מודיע לנו אכן אסיציה אשר זכרתי לעיל עי' לקמן הערה.

8 במספר השנים הנחתי נאצר מלאתי לפי השערת החכם ברעטן ולא רליתי להכנים עמלי צספיקות וצפלוגחות כי לדעתי צדצרים מסופקים צעניי מספר טוב לליין רק המאה אס מלאנו אותה צקרוצ צתוך האלף וצאותה מאה נוכל לירר למעלה או למטה מעט פחות או מעט יותר אלל לליין המספר הקטן צאותה מאה הוא קשה מאוד וספק גדול. ומה שהצואני לומר צהחלטה שגולר צקורדוצה הוא מה שמלאתי צסס החכם ר' משה צן עזרל צספרו הנזכר לעיל (עי' מונקו פירסט חריענט 1861 דף 157) וז"ל "והוא אול שהר אבי יוסף חסדאי בן אסחק בן שברוש אלגיאני אלקרמה אלקרשבי אלריאסה רחמה אללה" עכ"ל והכוונה צל"א "חונד דיעזעס וואר ויט דעק ערסיינען דעס אבו חסדאי בן אסחק בן שברוש בייגענחנט אלגיאני (חויס Jaen) סתן ויינען פתיר פתיר ען חונד אלקרשבי פתק פתטע ויינער גרנאסע" ומלת אלקרמה הכוונה הקודמים דהיינו אזי אצותיו ואתמה על החכם ברעטן שכתב צהחלטה צדף 359 אזוי יסצ צעיר יתען וכו' אך לא כן דעתי כי מן המכתב של מנחם נראה שאצוי רי' ילחק היה אזרז משכנר צעיר קורדוצה ועי' לקמן צתולדות מנחם שס הארכתי צזה.

9 אלה הדצרים לקחתי מהמשורר ר"י חריוי מספרו תחכמוני צסער י"ח והוא גס הוא לקח תמלית הענין מר' משה צן עזרל מספרו הנזכר כי מספר השנים שמליין מזמן שהחל רוח השיר לפעס צאצרות ספרד שוויס לאלה שליין ר"מ צן עזרל ולהצנת הענין ציותר אעתיק הנה כל דצרי החריוי והקורל יצרכני עזור זה כי זלשון קל וצספה נחה מדצר אלינו וז"ל ויהי צשנת ארצעת אלפים

LIX

ושנע מאות ליצירה ללחה על בני ספרד צמאה השניעית רוח עלה ובגורה וספה צרורה ואז התחילו העצדים להרביל לשונם צדרכי השירים והתחילו יקודי המליות את לבם להצעיר והמשאת התחילה להעלות מן העיר אך מליתם צעת ההיא היתה ברועה ולשונם בנתיב השיר ללועה עד צוא המאה השמינית ואז התעוררו לבנן על השמינית והבינו צית כמשפט וכתבנית ומדור תכנית צימים ההם זרח צספרד שמש התהלה צדקיע הגדולה הוא הנשיא הגדול רצי יצחק הספרדי צן חסדאי ינוח צלל שדי כי הריק לכל שאליו צדכה עד צלי די וצימיו המו גלי החכמות וירגשו מימיהם בגיש ודאמות ונצנו כחליהם כחומות ועל נפש אשר צמאה למי חכמה רותה צו למאוכיה ויפקח אלהים את עיניה ותרא צאר מים מתוקים מלף לשפתים ותלך ותמלא החמת מים כי הנשיא ההוא החיה צטללי חסדיו מתי הסכלות ומשך צעצעות כדיותיו לצות בני הגלות והעציר קול מי לוי' אלי וכל מחסורו עלי ויאספו אליו כל גאון וכל רצ מאדלות אדום וערצ ממזרח וממערצ שלחן חסדיו לפניהם וענן הדור עומד עליהם ועמוד אש כבודו יאיר לעיניהם ויתקצו אליו חכמי הדור מאורי כאורי כגוהים לערוך מערכת חכמה לפני דורש אלהים וימלא אותם רוח אלהים צחכמה צתצונה וצדעת כסוכה וצכל מלאכה לחשוב מחשבות ולחלוצ מן הלצצות מוקדי להצות ומן העת ההיא פרצו החכמות צספרד פרץ ומאלה כפלה כל הארץ ומאלו למדו לקח רובגים וקדמו שרים אחר כובגים כי חסדיו הרנינו לשון אלמים ופתחו הלצצות הסתומים עד חיצרו עליו שירים נעימים ואירון ככוכבי מדומים ואז נפקחו צמלאכת השיר העינים ונפתחו השמים וכראו מדאות אלהים וצימיו פשטה החכמה צישראל כי הוא היה למדע מודע ובואל ואחרי הזמן ההוא וכו' עכ"ל. ועתה מי לא ימלא צזה את ההתעשות הגדולה של הנשיא להגדיל תורה ולהאדירה ולהוסיף לקח צלשון עצרי ולהעשירה, הנוסח "כי חסדיו הרנינו לשון אלמים" הס המה כעין דברי הראצ"ד "צימי ר' חסדאי הנשיא התחילו ללפנף" ומ"ס ו"יאספו אליו כל גאון ורבי" חכמי עמים מעידים על זה עדות מכוונות כאשר אציא לקמן צמשך ההערות.

ומ"ש יצחק צן חסדאי והחליף והמיר הצן צאצ צזה אין צכך כילום כי היו שניהם שוים צנדיצות וצהשתדלות והיו שניהם מודעים ובואלים לתורה ולחכמות ולינה וסוחרה לעניים ומרודים צבלות אך צכל זאת חכמי דורנו מלאו מקום לאחז צו קלתם אומרים שהוא טעות כנהוב צענינים כאלה ומגיהים "יוצחק" "צחסדאי" וקלתם ילכו לעדים להללה שהוא צנו של חסדאי דידן (עי' לקמן הערה 46) וצאמת הי' אציו יצחק כדצן גדול כנדאה מן האגרת מנחם אל הנשיא כאשר אכתוב צסמוך (נהערה 11). וצאשר החריצי כתצ צסתם צקירוצ מספר השנים

LX

ולא מספר סתם כיון על אותו ואת זכו ואולי היה כתוב צעלם וראשונה יחק
בן חסדאי וזכו הנשיא חסדאי וע"י המעתיקים נאצר.

10 מליצה זו לקחתי מן החריזי כאשר העתקתי דבריו צאריכות צהערה
הקודמת.

11 ראיות על זה תמצא לעיל צאגרת מנחם.

12 ערבית הי' לשון ארצו ומולדתו ורומית כאשר העתיק את ספר סמות הרפואות
לדיסקורידוס מן רומי לערבי כאשר אכתוב לקמן צאריכות

צהערה 47 ולשון רומי צימים ההם וצאחץ ההיא היה יקרה מאד ורק הכמרים עליה
יגילו ומאלה רק הכומרים הגדולים החשמנים וההגמונים והבגלחים למטה מהם
לא הצינה ולא שקדו עליה וצדיעה זאת היה לו יתר שאת על כל שאר הרופאים
החכמים והאלטבגניכים צהיכל הכליף צקודטובה.

13 חכמי הרופאים צומנו נתנו עדיהם והלדיקו אותו לרופא הכליף עצד
אל רחום צקודטובה וממנו מזכירים רופאי הערביים תחזושת

חדשה שהוא תיקן ועי' צסמוך צהערה 17.

14 ראיות צדורות על זה שהיה צקי ומומחה צתהלכות דרכי חקי המדינית
ממכתבו שכתב אל מלך הכוזרי וז"ל "וכל דבר סחורתם וכל אהודתם

לא יתכן כי אם על ידי ולפי דבריו" ועלכך ארץ וכו' ויחלו פניו צמנחות וכו'
ועל ידי תצאנה מנחתם ועל ידי תלמדה גמולתם" וכו' וציותר מה שספרו לנו
חכמי הערביים ופה מלאחי המקום להעתיק צשלמות מ"ט צנידן זה גדול הדור
ההוא חד מצני איתתנו אשר צו עוד היום כתפאר וז"ל החכם מור' שלמה מונק
ז"ל צקונטרסו מחכמי הפילוסופיא צין היהודים La philosophie chez les Juifs par S. Munk Paris 1849

Philosophie und philosophische Schriftsteller der Juden etc. von Dr. B. Beer Leipzig 1852. (Anhang) 74 102 סי' 9. *) הרופא אצן

Djoldiol צקודטובה שחי צימי הכליף השם II. (976 — 1001) מזכיר צסם

(*) דער ארלט אצן דיולדיול לו קחדאבה אונטער השם (976 — 1001)
ב"הענד ערוועהנט אונטערן חסדאי אונטער דען ערלטען עצד אל רחום"ס

אונד ספריצט פֿאָן דער בעזאנדערן גונסט, דיא ער בייא דייענן פֿירסטען גע-
נאָסס, אונד פֿאָן דענן אייפֿער, וואָזאָרט ער זיינע סטעללונג בענוטלטע, אונד
דער וויסענשאַפֿט איינען דייענט לו זייסטען, אינדענן ער לור פֿערסטענדיג
גונד דער אראביסען איבערזעטלונג דיסקורידוס מיטווינקטע. אבן אבי — אסיביא
דער אין זיינער "געטיצטע דער ערלטע" אונס אבינע סטעלע פֿאָן אבן — דיולדיול
אויפֿבעזואהרטע, האט דענן חסדאי איינע בעזאנדערע נאָטיץ געוויזעט, דיא
ביז יעלטט אונגעדרוקט בליב אונד דערען איבערזעטלונג וויר היער געבען:

LXI

העוז את חסדאי דיון זין דופלי הכליף עבד-אלרחים ומספר מהקן הטוב וחות של חסד שמטך עליו הסד הכוא ומדור חשיצתו והשתללותו נשעת הלחתו להיות לתועלות החכמות כאשר התעשת להשלים את העתקת ספר הרפואות ליוסקורדיס אבן אבבי אסיביא (Ibn Abi-Ociba) אשר שמר לנו לדורו "צמפד" קורות הרופאים" את דברי אבן דיוולדיל הכ"ל הוסיף על דברים האלה עוד הערה מיוחדת לכבוד חסדאי אשר לא נודעה עד היום צדפוס ואנכי כותב היום העתקה לעיני הקוראים: חסדאי בן יצחק הי' נקי צמלכת הרפואה משרת צעזות העלך אלרחים בן הכליף עבד-אלרחים המכונה צס אל נזיר לדין אללה חסדאי בן יצחק הי' נחשב בן המלומדים צמכמי ישראל יודעי דת ודין העומדים צתור המעלה צמדרגה הראשונה הוא פתח שערי מדע צאנדלום לצני דתו לדעת ולהצין חקי אלהים ותורותיו כללי חשצון מועדי השנה וכו' וכו' לפנים היו לריבים לפנות לחכמי צצל להורות להם בן דין לדין וכל הדבר הקשה אשר צא לפנים שאלו את פיהם גם היו מוכרחים לצקס מהם שיטלמו להם על חיזה שנים לעתיד לוחות השנה וחשצוני העצור, אך כאשר נתעלה חסדאי צפקודת הכליף אלחכים והיה מיוצגי ראשונה צמלכותו השיג להמליח אל קורדוצה-כל הספרים מחכמי צנדד הנלרכים לו להפין תורה וחכמה צישראל ומיום ההוא והלאה הצינו היהודים צאנדלום אשר לא ידעו מקודם ולא הי' לריכין עוד לשלוח

"חסדאי בן יצחק, חין דער היילוקנסט בעוואנדערט, וואר חין דיענסטע אלחכים'ס זאָהן דעם ענד אל דמוס (גענאנט) אל-נזיר לדין — אללה. חסדאי בן יצחק געהערטע לו דען יידישען געלעהרטען, דיא חין קענטניס איהרעם גע-געזעטלעס חין ערשטען רחגע טטאנדען; ער עפֿענטע זיינען גלויבענמגעקאמסע חין אנדאזוינען דיא פֿפֿארטע דער ערקענטניס חין דער רעליגיעזען רעכטסלעהרע קראַנאָלזאָניע א.ו. ג. ו. פֿאָרהער וואַסטען זיא זיך חין רעכטסזאָנען וועגען קענטניס דעם קאָלענדערס אונד דער פֿעסט לייטען און דיא יודען חין בנדד ווענדען אונד ליעסטען זיך בערעכנונג איינער געוויסען אכלאהל יאהרע בעהפֿס דער קאלעני-דער — פֿראַלעדור אונד דער יאהרעס אנפֿענגע פֿאָן יענען קאָממען. אַלס אַבער חסדאי בייא אלחכים אנגעטטעלט וואַנדע אונד איינע זעהר הֶהע סטעלונג בייא איהן ערהאטען האַטטע, געלאנגטע ער דחלו, זיך אַלעס, וואַס ער און בייאן וויכטע פֿאָן דען יודען דעם אַרענטס לו פֿערטאפֿען. זייטדען וואַס טען דיא יודען חין אנדאזוינען, וואַס זיא פֿאָרהער נישט קאָנסען אונד וואַנדען דער זיהע דיא זיא זיך פֿאָרהער לו געבען האַטטען, איבערהאבען." אויך בייא איינע קריסליכען חויטאר יענער לייט חייט פֿאָן אונזערען חסדאי דיא רעדע, בייא געלעגעהייט איינער געאנדטשאַפֿט, דיא דער דייטטער קאיר אַמאָן I. 958 נאך קורדוצה סיקטע. ענד אל-דמוס, וואַלטע, עהע ער דיא געאנדטען עאפֿפינגע, דיא הויפטפונקטע איהרער מיסטיאָן ערפֿאהרען אונד בעאויפֿטראַגטע חסדאי מיט דעם הויפטע דער געאנדטשאַפֿט, דען אַכטע יאָהאָןפֿאָן גערן, איינע פֿערטרויליכע בעספֿערעכונג לו האַטען.

LXII

למרחקים צהוללות מרוצות וסכנות הדרך עכ"ל. גם מלאנו חכם נולדי צומן
הבוא מדבר כנור גדול מחסדאי דידן צומן ששלח המלך אשכנזי אַסַּטַּאֶר הראשון
בשנת 963 מלאכי שלום אל הכליף עזר אלרחום III. אך הוא לא רצה לקבל שלוחי
המלך עד אשר לא נודע את תוכן העניין שכתב לו במכתבו אשר כתן בידים וליה
על חסדאי להמתיק סוד עם ראש המשולחים הכומר יסאחאן מעברן וכן עשה
והכומר נתרצה לחסדאי. שלא להחליף את השם בערן צעיר בערן צמחז פִּרְיוֹל
אעיר ואומר כי בערן דידן היא בארצנו כפר קטן סמוך ונראה לעיר עין.

16 א הוא צעמנו כתב וחיצר צתהלוכות המדיעות על שדי תורת ישראל
אין לנו עדים נאמנים וכפי דברי הראש"ד צסוף ספרו הקצלה שאינו
מוכיר רק אלה שהיו דברי הדור וחצרו ספרים נוכל להחליט שלא חיצר שום
דבר וענין כי מה שמזכירו שם הוא רק כללית יד. ומה שמלאנו בהשיר על
מלח המכתב שכתב מנחם אליו (לעיל ד') "עת מליצות מבאר" מליץ מחורני
ששלח ידו צמלינת הלשון וזה יוכל להיות כי אהב לחות הלשון וע"כ השתדל
לסמוך חוקרי הלשון והמלינים וכתן להם את חקם וליוס על מלאכת לשון
עצרי והוא גם הוא לפעמים שלח ידו צמלאכה זו אך טרדותיו צחצר המלך
מנעוהו לעסוק צו ולצדוא חדשות. ואם נעיין היטב צמלינת החריזי אשר
העתקתי לעיל (הערה 9) נראה צעליל שאין דמו מה צרוצ תשצחותיו
שנוכל לומר שהוא צעמנו עסק צימיו הללחתו צחיצור ענינים רק כל תוארי
מלינתו על קוטצ אחד תסוננה שחמד את החכמים צכל מדע ודת. וצינדן
מכתבו אל מלך הכוזרי אשר יטנו חכמים צומננו שרונים לשלול ממנו חיצורו
נדבר לקמן צתולדות מנחם.

16 א אולי היה אציו ב"ב צצית המלך וע"י זה היה ציכלתו לגדלו צכל
חכמה ומדע להיות כח צו לעמוד צהיכל המלך וצכן הלך ונדל ושעמו
הלך צכל המדינות.

17 ב כתבי תולדותיו וקורותיו חלוקי דעות אם נתענה לדופא המלך
בצצת העתקתו את ספר דיסקורידים או קודם לכן ואכני אסכים
עם זה אשר אמר שכבר היה דופא כי צאמת צעת צאו שלוחי המלך יון
וצאותו צמן הציאו את הספר הנוצר למתנה הוא היה כבר גדול צצית המלך
כי הוא קבלם ע"י צאו ע"י ילאו כמו שהוא צעמנו מודיע לנו צמכתבו
"ויחלו פניו צמנחות וכו' ומלך קוסטנטינא" גם מדברי דיולדיול אשר זכרת
לעיל (הערה 14) נודע למדי כי ה' דופא המלך קודם ההעתקה "חוניד
פִּאָן דעק חייפֶּער, וואָזיט ער זיינע טעטע און זיין בעיטלעט, חונד דער וויס
סענסאפֿט חיינען דיענסט לו אײַסטען, אינדעק ער לור פֿערפֿאלאטטערדיגונג

LXIII

דער ארמביטען איבערזעטונג דעם דיסקארידעם מיטוירקטע "ומאחר שאניו הי' ב"כ צנית הכליף צלי ספק נתמנה צהיכל הכליף עיד כי גדל והיה לאוס:

18 הערב"ם כינוהו ב"כ צס יוסף אנו יוסף חסדאי ולדעתי המסורר רני יוסף צן חסדאי הוא חוטר מנוע הנשיא דין.

19 ראיות צדורות ממכתבו אל המלך הכוזר "וכל דבר סחורתם וכל אודותם לא יתכן כי אם על ידי ולפי דברי:

20 כבר הודעתי כי כל זה נראה צדור מאגרתו אל הכתרי (ועי' לעיל הערה 14) וליתר צלור אעתיק הנה דברי החכם גרעטן ככתבו וכלטונו כפי אשר לקח בס הוא ממקור כאמן וז"ל צספרו קורות ישראל ח"ה דף 363 "בייח דער געזאנדטשאפט, וועלכע דער געשטיגע דייטשע קאזער קטטץ I. אן דען הקל פֿון קורדבא סיקטע, האטטע חסדאי איינע אייגענע קאלע. אבדול-ראהאם האטטע געוואלך פֿאָרהער איינען באַטשאפטער און קטטץ געזאנדט, אונד אין דען געזאנדטשאפטסטרײַבען זיך אייניגער אונגלויבפֿולכער אויסדריקע געגען דאז קריסטענטהום בעדיענט. דיא אנהאויסטען געזאנדטען האטטען אבער געהערערע יאהרע ווארטען מיססען, עהע זא לור אוידיענן פֿאָרגעלאססען וואורען. כאצדעק זא עאפֿפֿאנגען וואָרדען ווארען, סיקטע דער דייטשע קאזער איינע געגענגעזאנדטשאפט, און דערען ספיטלע דער אבט יאָהאננעס פֿון גארלע טאחר, אונד גאב איהר איין טרייבען מיט, וועלכעס עבענפֿאלס הארטע אויספֿעללע געגען דען איסלאם ענטהיעלט, דער קאליפֿע, דער זא עטוואס פֿערוואטהיגטע, בעאויפֿטראגטע דאהער חסדאי, דען אינהאלט דעם געזאנדטשאפטליכען דיפֿולאס אויסלונפֿאָרטען. חסדאי פֿערהאנדעלטע דאז הער געהערערע טאגע מיט יאָהאננעס פֿון גארלע, אונד קאָוואָה דיעזער זעהר געוואנדט וואר, זא איבערלאסטעטע איהן חסדאי דאָך, אונד ערפֿוהר פֿון איהר דיא ווענדונג דעם זענדטרייבענס. דארויף זיעס עבר על רחום דיא דייטשע געזאנדטשאפט איין גאנלעס יאהר אויף אוידיענן ווארטען, אונד העטטע זא נאך זענגער הינגעלזאגען, ווען ניכט חסדאי אין פֿערבינדונג מיט דען מוסאאביטען ביטאָל פֿון קורדובה יאָהאננעס פֿון גארלע בעוואָגען העטטע, זיך פֿאָק קאזער איין נייעס אונפֿערפֿענגליכעס דיפֿולאק קאזאטען לו לאססען (6—956) "עכ"ל בואת ההודעה נוכל לחזק כי ציעים ההם וצויתר צמדיקת אנהאזיען הי' ידיעת לשון רומי יקר מאל אף הכומרים לא היו יודעים אותה רק המיוחדים שבהם וע"י זה הי' יכול חסדאי להשתעשע עם המשולה יאהאן ולהיות מליץ צינו וצין הכליף וממלכתו צאשר הי' מיוחד צהיכלו שהצין לשון וספר רומי כי צלטונו לשון אשכנזי לא הצינו אותו צהיכל הכליף וזה הניעני

LXIV

לשער כי ע"י הזנתו זלשון דומי נתעלה מאל צממסלת הכלוף להיות מלין
ציו וצין מלכי אשכנז ולקלאז וכדומה צמערז וצמזרח.

21 כה מודיע לנו צאברתו אל הכוזר "כי אס מרז הסוחרים הצאים מכל
האלרות וכו' וכל דצר סחורתם וכל אודותם לא יתכן כי אס על ידי
ולפי דצרי" וכן דרך כל מלכי ערז וסגניהם שעוסקי' צמסחר וקצין לעוצת
ולהלכת עממן וכן עוד היום צחלק אפריקא כאשר ספרו לנו כותצי המסעות
צמדינות ההן :

22 דונש צסיר תהלה לכבוד הנשיא צראש תשוצותיו על מנחס כ' וז"ל : "אשר
לזדים כצש עשרה מצלדים והרצה הזמיר צסית ושמיד והוציל צן
דרמיר ושרים וכמרים בציר צצור מלך הציאו כהלך ומחזיק צפלך לעס הס
לרים לו ומשך הסטה זקנתו שושח אשר היתה עוטה מלוכה צצצדים" עכ"ל
וידוע תדע קודא נעים כי דונש הי' אחד מאנשי סודו אשר משכרו אליו
והציאו ממרחקים ממדינת פאס או מצגדר (כאשר אכתוצ לקמן צתולדות
דונש) לעסוק ב"כ צחכמת הלשון ואולי היה צין משמשיו ועוזריו צעניני
המעלכה ומשמרת צאלרות חולות וידע הכל על צירורו. ואלה הדצדים אשר
העתקתי הנה היו עד הנה סתומים וחתומים עד אשר צאו חכמי זמננו —
וצראשם צענין זה החכם כדמולי כד"י אורצ ברז"ל והצ ברעטן — אשר שקרו
על קורות הימים לאומים וללשויותם והס מלאו פשר דצר וכי צאמת נאמרים
וכתוצים ורשומים דצה"י למלכי האדומים צצצ ספיר ואלה דצרי החכם ברען
צספרו הכוזר לעיל צבערה 20 דק 360 "חיינסט עררחג חסדא'ים דיפלאחא"
טענקונסט חיינען גרפססען זיעג. ער בראצטע חיינען קאזיג פֿאן זען
(Sancho Ramirez) חונד חיינע קאזיגין פֿאן נאווארת (Toda) זאמאט גייסט
זיענען חונד גרפססען נאך קורדובה / חונג חיינען דירערנדען פֿריעדענסטראק
טאט מיט עבר אל רחום אבולטזליעססען" וזה המלך צן דרמיר הי' נכד המלכה
טוטה ונטרד מממלכתו וצקס מהכלוף להוסיצו על כסאו ועי' דצדים אלא
צאדיכות צספרי החכמים המצרים. מה שכתצתי "וויציאס נכנעים וכו'" הלא המה
דצרי דונש שראם המעמד ההוא צענינו וצאזינו שמע דצדים צאומרו "הציאו
כהלך ומחזיק צפלך". גם מה שכתצתי "גם צמערבי מלחמותיו עס שונאיו עזוהו
עוד דצ" איננה השערה דחוקה כי דצרי דונש (סס) "כצש עשרה מצלדים"
מרמזים על ענין כזה וכדומה. גם צסיר תהלה לתלמידו מנחס נמלאים מרזים
מורים על זה צפירוש "צעזרת אל צצ וכו' מדינות גם ערים וכו' ותופשי הלנה
לפניו נצערים והולכים צרמחים לפניו הס שחים" (עיין סס צאדיכות דק 3—8)
והנה מכל אלה עדי דאיה ראה עזומה כי כל מה שכתצתי לא צהפלגה
צדרך מלינה שיערתי דק כן הי' עצע המליחות כאשר נמלא וכן היה.

LXV

23 דרבר נפלא מאד כי אין אחד ממספרי תהלתו וכבודו צנית המלך מזכיר אף לא צדק רמז שקנאים פוגעים בו כי חזן מדונק ומתלמידיו מנחם היו כל כותבי קורותיו חכמי עמים אחרים אשר לא מצני ישראל המה וגם דופאים ראותה אומנות ואין אחד מלין מחדרי עטו שום זכר ממעשיו וממקנאיו ואנו מלאנו הדבר מאחינו צנכרונות דברי הימים שהיו עומדים צהיכלי מלכים צמדינות שונות צין עמים שונים שירדו מבדולתם ומתו צמיתות אכזריות ואלה שלא מתו ירדו מכסיהם וגלו ממקומם וממנוחתם כמו שמלאנו מה שעלה לר' שמואל הנביא וכדומה. ולכן זכרתי זאת צנין הנשיא לפלא והוא דבר אחד מרוב הללחתו:

24 ראש בלה או ריש בלה הוא כנוי לבאוני צל והמורים ציטות דסודא ונפומצדיתא ודונק צסיר תהלתו צדאש תסוצותיו מנכרו כן בס תסוצותיו צעך כרוב' מנכרו צתאר זה "ולאחד השרים צסמית עקצ שיר תהלה לר' חסדאי ריש בלה" וכמו כן כנויה תלמידי מנחם צסידס (לעיל דף 3) "לראש בלה כי בא" ואף שהוא לא עסק בזה ולא היה מורה צצתי המדרש אולי צעצור שהחזיק צרוצ כדצתו את היציצות צצצל וגם צקורדצה כאשר כתבנו למעלה נתנו לו באוני צצל תאר זה ליתר שאת ולשכרו וצאשר כי נמלא עליו זה התאר רק צדברי משוררים המפליגים צלחות לשונם לכן הלכתי צשיטת האומרים (ברעטן דף 362) כי הבאונים פארוה צכתר תורה זה כי צתארים כאלה אינם מפליגים ומלאנו צארלות פולין היה המנהג לפאר ולהדר עשירי הדור המכוזרים צתאר רצ או מורנו ועוד היום מנהג אצותיהם צידיהם:

25 דרתאר נשיא צעלס וראשונה מורה על המלך צעם כדעלאנו צתורה אשר נשיא יחטא (ויקרא ד' כ"ג) וצא צקצלה זה המלך ואחר המורצן ההסיבו הדורות לכנות צו המורים והדורים צעם צמקום המלך אלה הסמוכים לראש יציצה צארץ ישראל או צצצל צומן סתי היציצות המפורסמו' ואחר סצצתו היציצות ונדלדלו התלמידים ועסקו צלימוד התלמוד צספרד וצנרפת וצאשר ארלות כשאר זה התאר ג"כ הנה הנה לכתד ואיון על ראשי העם השומרים פקודת התורה והמשפט הכסמכים על דעת הקהל ומופקדים על פי המלך וסופטי המדינה צארץ אשר ברו זה ואחר זה כשאר רק לתאר גדידא צלי מנוי ופקודה לאותן הכחמים והמפורסמים צעם צעשירות ופקיפות אשר ילאו מבצע משפחה קדומה שהיו ציניהם נשיאים. וז"ל רצנו אצרהם צן הרמז"ס ז"ל צקוצן אברות הרמז"ס (דפוס א"ד דף כ"ז) שאלה. ילמדנו רצנו אס כל הנשיאים הנקראים צסם זה צומן הזה דיכס כמו נשיא הכתוצ צתורה או הנזכר צתלמוד או לא כי לפי עניות דעתי אין הפרש ציניהם לשאר העם וכו' וכו'.

תשובה. ודאי אין קרוי צמסנה וצתלמוד וצאשר דברי רז"ל נשיא אלא ראש יציצה הסמוך צארץ ישראל שהוא ראש לסנהדרין או מלך. ולפי שראשי בליות סצצצל צמקום מלכים הם עומדים כדכתי' לא יסור שצט מיהודה וגו' אלו ראשי בליות סצצצל סרורים את העם צסצט על כן יקרא ראש הגולה

* * *

Hakdama zu Talm. Men.

LXVI

נשיא וכל נשיא האמור בתלמוד אינו אלא ראש ישיבה או ראש בולה הסמוך
 בלד אצל אלו זרע ארוכנו דוד ע"ה אין אלו קוראין אותם נשיאים מפני
 שכולם ראשי בלויות או ראשי ישיבות אלא הואיל והם מזרע המלוכה והמלך
 נשיא נקראו נשיאים כמו שיאמרו היום בלשון הישמעאלים למי שהוא צן שר
 או ממספחת השדרה שר אעפ"י שלא נחמנה מימיו על שום מנוי קוראין
 לו דיו"ס בלומר צנס אציו וידוע הוא אצל זעלי השכל שרצו אלו הכנויים
 שמכנים לאדם זהו לשון הבאי ופטומי מילי זעלמא ונקיאי הדעת ממעטין
 מהם ושונאים אותם אצל אורחי הגדולה הרופפים אחר השדרה מרצים בהם
 ואורחים אותם שהם גדולתם ומעלתם ואעפ"י שהתורה קראה לנשיאי השנאים
 נשיאים ואינם מלכים אלא הם ראשים וממונים לא דאינו דצדי החכמים
 קרוי נשיא אלא ראש הישיבה הסמוך וראש הבולה שהוא צמקום מלך בלד
 וכו' וכו' והואיל וראש בולה אין אלו לריבין צמניו להיות חכם צחמט
 התורה אלא לייחוסו ובהסכמת אגשי מקומו שהם צני בלד שיסכימו עליו
 להיותו ראש בולה כאשר פירש בגאון הלדק אבא מארי זל"ל צפי' מס' זכורות
 מפירושי המשנה שלו וכו' וכו' וכו' עכ"ל.

ובצאנו בראש"ד (דפוס פראג דף כ' ע"א) מסמיכות כיוצא בזה שהי' אחד
 שנתדלדלו הישיבות וז"ל "ועד שאבז המלך אלמסור יעבב בן גו
 וכתב לו בליון [דיפלסא] שגשאו על כל קהילות ישראל שיש מסגלמאסה עד
 כהר דוירנא שהיא קלה מלכותו שיביה שופט את כולם ויהי' ראשי למנות
 עליהם כל מי שירלה ולקצו כל מס וכל פרעון שלהם והעמיד לפניו י"ח
 מסריסיו לזושי פסים והרכיזוהו צמרכנת המשנה ונקאלו כל צני קהל קרטוזה
 מנער ועד זקן ועשו לו הסכמה [דיפלסא] בנשיאות וכתבו זה משול צנו
 גם אתה גם צנך גם צנך ועמד בגדולתו עכ"ל עוד שם (דף כ"ג ע"ב)
 צניוך ד' ילחק ו' אלצלי מקהל קרטוזה "והן ל"ד שנה היה כשילא טנצו
 צעולם ונסמן צדננות ונשיאות צמנת ד' אלפים תתכ"ט" עכ"ל. עוד שם
 (דף כ"ה ע"א) "רצי יהודה הנשיא צן רצ יוסף הנשיא צן עזרא אצותיו מגדולי
 גדאנטה ויורשי עזר ומשרה צכל דור דוד" עכ"ל וכל אלה היו להם תוקף
 ועזו לרדות ולהתם הפשע כמו ר' יוסף הנשיא שהתחזק והשפיל הקדאים
 וגרסם מכל מצארי קשטילה (שם דף כ"ד ע"ג) ועוד כהנה והנה לא לבד
 שהקבל הסכימו לנשיאות כאלה היו ציניהם מיוחסים מצטן ומלידה מי שהיו
 צכת ציחוסם צידיהם או צקצלה מדור דוד כמו ר' יהודה בן רצ יוסף
 הכוזר וז"ל בראש"ד (שם דף כ"ה ע"א) "ומסורת צידי קהל גדאנטה שהם
 (אצותיו) מיוסצי ירושלים מצני יהודה וצינמן ולא מן הכפרים וערי הפרזי אצל
 ר' יהודה הנשיא זה ואציו דודיו ארצעים שדים ר' ילחק הגדול ומשנהו ר' משה
 השלישי ר' יהודה והרציעי ר' יוסף כולם מדותם מעיזות עליהם שהם מזרע
 המלוכה ומן הפרחמים וכאשר הופקד הנשיא ר' יהודה זה על בצע דקח ועל
 טקלט הבולה על ידו עזרה הבולה והוא הוליא אסידים צבורות ושלח דלואים
 חפשים וטקד עול ונתק מוסדות" וכו' עכ"ל. ויוחסים כאלה נשמרו עד זמן
 הדורות הקודמות לנו כמו משפחת צני יחיי והראש שלהם "נשיא משוע יהודים
 הדודים צנס בלות ירושלים אשר צמפד" (עי' דה"י לצני יחייא להרצ כרמולי)
 משפחת ארצנאל דון יוסף הנשיא שעשה טונות לישראל צקוטענטיאל ומאלה
 אשר היה התאר נשיא דק חוראר זעלמא צלי מנוי ומשרה הרצה מאל מלאכו
 צחצורים הנשאים לנו ורק על שם אצותיהם יקראו כן כמו ר' אברהם צר חיי

LXVII

הנשיא, ר' אברהם בן שמואל בן חסדאי הנשיא המעתיק המפורסם. ואחד ממילוי הרמז"ס (צ"ן אגרות הרמז"ס) ציוחסין הנדפס מחדש בעיר לונדון כמלא בתוכו לקוח מ"ס' אשכול הכופר "דונש בן לזרט הלוי אלצברדי מחדש אלפאסי הנשיא וכו' כולם הם קודם ר' שמואל הנגיד אלמריי אלקרעני נשיא גדאנטה" ועל תאריך זה מעיד החכם פינסקער ז"ל בספרו ל"ק דף 162 "מתואר בתואר הנשיא שהוא נרדף לתאר בנגיד הכ"ל ואין כח לחשוב שהיה מוכתר בנשיאות ממש אלא כך היה דרכו לתאר ולכנות כל נגיד ככזר בעיני המון ונעל לדקא ומאנה את ת"ח וכו' בתואר נשיא או נגיד וכדומה מתוארי הכבוד ועוד היום נשיאי הקראים שצקדים הם ממין זה".

והנה ר' חסדאי דידן הי' צלי ספק מן הנשיאים המיוחסים ומן המוסבמים מן המיוחסים אף שאין לנו להציג ראיה ברורה אך קרוב לראי הוא שהנשיא ר' יהודה בן יוסף היה מקרובי הנשיא ר' חסדאי כי יחסו מקור המספחה בן עזרא נשיאם מעיד על זה כי מבואר אחד יאלו זה ר' יהודה הי' המיוחסים מיקרי ירושלים עפ"י המסורת כאשר הנצחתי לעיל בסמוך ואין המוסבמים כולל ב"ל לשער קרוב להאמת כי קהל קורטצה נאמרה בסכמה לנשיאות ולכל הפחות אם לא על כל היהודים בארץ אנדרלם צקהל קורטצה לבד ועוד כי מלאנו שהיה לו כח למנות עליהם למורה דק כל מי שיראה כמו שמלאנו שכתוב עליו דראש"ד (דף מ"ט ע"א) צענין המחלוקת על דבר המינוי דני חנוך כסא אציו ר' משה "והחלקו הקהל מחלוקת גדולה אחד פטירת ר' חסדאי הנשיא הגדול דר יחזק שאלו צימיו אין אדם צעולם שהיה יכול לחלוק על ר' חנוך". וע"י התודעותו לרשות והכח שהיה בו לעמוד צהיכל הכלוף סדר עול הגלות והוליו אסירים בכושרות כאשר שרו תלמידי מנחם צסיר תהלתם "ומקל את עלם גדולים ולעידים וכו' וגם היה כפלג צנים וכו' וגם תנע מצוא עליהם אכזרים וכו' וכהנה דבות "וממרוס הערה ישועה בס עזרה" (ע"י לקח דף 5) א"כ הוא מדוע לא ימנעו לנשיא עליהם והכלוף כאשר היה כח בו לעמוד צהיכל להיות למליץ צינו וצין אורציו ושוכאיו כאשר ספרו לו חכמי העמים (אשר הנצחתי לעיל LX) שהיה נעלה ונשא צעיניו קרוב להאמת הוא שחלק לו הכבוד הזה בכל תוקף ועזו ויפקידהו וישימהו לראש לכל היהודים צקורטצה ואנו מלאנו הרצה חכמים צכמ' דורות נמשכות שהיו מכונים צתאר דיין ורק צקורטצה כי סם היה צירת הממלכה וחזן משרי הכלוף ומשרתיו לא הי' צכל העיר בוים דצים רק יהודים כאשר מלאנו כתוב בן צתשובת דב טערוכאי בארץ כ"ע "ואי אפילו צקורטצה היה בלצד היה שזם מקום מלכות הוא ישראל מרוצים וישמעאל מעט" (קצולת חכמים 111) ומאל יש להתפלל כי כי כל מי שמתואר צסם דיין הוא מקורצצה דוק ותשכח צודאי כי עסם יאל דיינות לכל אנדרלם וצודאי הטו ארץ לכל דצריי אף גם צדצרי תורה עפ"י המרוס שמכה להורות את הקהלות. והסם התאר ראש גולה אשר מכנה אותו צו המלך יוסף הכוזר צמכתצו אליו "אל דב חסדאי ראש גולה" וצודאי שמע בן משלוחי חסדאי מציאי אברתו מעיד על גדולתו ותקפו ויכלתו עפ"י המושל על צני עמו לכהלם על מי מנוחות ולהתם הרשע. ומה שכתב החכם ברעץ אשר הנצחתי בלעל (הערה 5) ואמר שלא היה לו לר' חסדאי תאר מיוחד על מנוי צדצד הממלכה יש לי ראיה נגדו והוא כי אכני דורו מוכידין אותו צסם תואר פקודה "סגנו" "אגרת כתב אותו מנחם בן סרוק מן הסבר אל הסגן חסדאי (לעיל XXIII) דהיינו "סגן" והוא כמו "משנה" תלמידי מנחם שרים "ונתן את

LXVIII

חינו צעין עלך מנו לקצין גם קרנו עלי שדים הדים (דף ט) " גם מן האגדת המזכרה נראה כמה גדול כחו ליסד ולשפוט שפוט כפי דלות עיניו ונאותו דעתו צלי שאלת פי אחר.

והנה כל התולדים המזכרים "ראש בלה" "ראש בולה" "נשיא" "סגן" כולם על קועז אחד יסונו ומורים על משמרתו משמרת הכבוד והגדולה בקרב עמו ועדתו וחכמי זמנו מנחם ודונש ותלמידיהם עדים כאמנים בחזוניהם על דוד גדולתו כי צירלת כבוד וצאיתה מדברים ממנו ומנחם אף צקשי רוחו בתוכחתו שומר את פיו ולשונו לצלתי יחטא לפגוע בכבודו ותואר סגן מעיד ביחידות על פקודתו צענין הנחבת הממלכה צמדינה וחולה לה ואין ספק כי גם בהנהגת הקרב וצמדיני מערכת המלחמה היה לו יד להנהיגם והיה פקיד הנלח כי כן שרו תלמידיו מנחם "ואין דובר דבר בכל מקום עבר צעזרת אל בגד וכו' מדינות ושערים וכו' ותופשי האנה לפניו נצברים וכו' ורוכצי הסוסים הלא גם הם נסים" וכו' (לקמן דף ט) דונש ציירו נראש תשובותיו שד לו פאר והוד חצש וישע אל לנש אשר לזדים כנש עשרה מצדדים וכו' " ואין על זה לתמוה שהי' לו יד ושם צענין מערכת הקרב והמלכים השתמשו ציהודים לתתם לשרי לנאותם כי צאותן הימים מלאנו כן כי מלכי האומות צחרו צהם לשלישים על כולם כמו שמלאנו כי אחד מראשי משפחת בני יחי' דין שלמה ה' יחיאל היה ראש על כל חיל הפרשים ורוכצי הסוסים למלך פורטוגאל.

כבר העירותי לעיל כי יש להתפלל על הרב רבנו הראש"ד צספרו ספר הקבלה מדוע מנע את עטו ליידי לנו צאריכת מפורשת מקורות הנשיא דידן ופה צחרתי לי במקום לכפול הדברים עוד הפעם מה שגן מים מלא צתוכת וצתהלוכת הנשיא הזה שאינו דולה להודיע לנו קודותיו ואכף עליו את פיהו וכונש נאותו הלא דבר הוא כי הסדרה נותנת כמו שידע את יחוס הנשיא ר' יוסף צן יהודה ומספר לנו צאריכת מן כל תהלוכתו והטובות שעשה לצני הגולה ומן מורלו וכבודו (ע"ט דף כ"ו) כמו כן ידע צודלי מכל יחוס הנשיא דצ חסדלי וצכל זאת מוזכרו דק כלאחר יד ומן אלה הדברים המעשים שמודיע לנו נראה שידע כל שנתו וקומו וכמו שידע מן האגדת ר' דוסא להנשיא הלא ידע מן האגדת שכתב המלך הכוזב אל הנשיא ותודיע לנו תוכן עיניו ומן המכתב הנשיא אל המלך עשה עלמו כאלו לא ידע והדבר הזה לנו חדה צלי פתרון.

ונשיא לנו לפתור התמיה עפ"י השערה נדידה דהיינו ספר הקבלה לא נמסר לנו שלם וצתמימות צכל חלקיו כאשר ילא מתחת יד עוזרו היה נדקצ נשנר או נשנר והמעתיקים העתיקו הנשאר לפניהם אחת הנה ואחת הנה שדוע וקלוט צלתי סדרים ולזה מלאנו דאיות צכל ספר וציות צספרו כשמדבר מדור הדברים מחכמי ספרד ונרפת ד"ה מוזכר את רבנו תם ואת שם רבנו שלמה זקנו לא ידע ולא זכר אותה האם נוכל לשער שלא שמע ממנו וכן כשמוזכר המדקדקים והמשוררים את שמות מנחם ודונש לא עזרו תחת שגט עטו האם נוכל לשער כי לא ידע אותם הלא דרך למודם נתפסט צלרפת צספרד וצאטאליה וכמו כן המכתב מן הנשיא אל המלך הכוזב אשר לא זכר דאיה גדולה כי הספר חסד כי לא נוכל הצין אגדת העלך צלתי ידיעת המכתב הנשיא כי הוא תשובה עליו.

26 תלמידיו מנחם צשיר תהלה נראש תשובתם (עי' לקצן תשובות תלמידיו מנחם מן דף ב' עד דף 8) מהללים ומפארים אותה עד לאחת וכמו כן שאר משוררים כמו שמוזכר דונש צתפיסותיו צערך כרכוז וז"ל: ולאחר

LXIX

השרים צממית עקד שיר תהלה לרצ חסדלי ריש כלה" ע"ש ודונס עלמו
צדאס תסונותיו מצית 20 — עד 40.

27 הערב"ם צעת ממלתס צספרד היו ב"כ שונאים ליהודים וכן כ' החכם
מונק ז"ל (בהערה 9 לספרו פילונפיה חונד פילונפיה טריפט=
טטעלער דער יודען איבערזעלט פאן בעער לייפליג 1852) וז"ל "וטעות הוא
להאמין שאחינו צ"י תחת ממלת הערציים צספרד משפט אחד להס כאלוהי
האזן או כלולים ממרירות ורדיפות" ועי' קאסעל געטיפטע דער יודען ערשט
גיובער XXVII ל' 207 שחצ להיפך והרדיפות התחילו רק צומן שגזרו
האומחראיידען. ומשיר תהלה לתלמידי מנחם נראה ג"כ שהיו מורדפין צומנו
ותחת כנפיו יסנו צטח.

28 בשיר תהלה הנזכר צסמוך מצית 12 — 20 "הסיר סצלס וגס מנע מצא
עליהס אכוריס" ע"ש צאורך.

29 החרי"ץ (תחכמוני. צשער י"ח מפליג מאד מנדיצתו "והעציר קול מי לה'
אלי וכל מחסורי עלי" ע"ש צאריכות.

30 כמו מנחם שכתב צמי' צמכתצו אליו (עי' לעיל מכתב מנחם אל הנשיא
ד' XXIII) "ואחרי זאת זכור נא אלוני כי הציאותני ממרחק מנוח
מרגוע משכתי ממדעה טוצ ועורדתי מדנלי" גס דונס הציא אליו ממרחק מארץ
פאס כאשר אכתוצ לקמן צתולדות דונס.

31 מנחם כתב צפירוש צמכתצו הנ"ל (סס סס) "ויהי כאשר צלתי לוותני על
מלאכת למודיס ענודת לשון הקודש" וצעת מות אמו לוח לו להרוח
נהי גס כתב ענודו המכתצים שסלח הנה והנה כאשר תמלא לקמן צתולדות
מנחם צענין המכתב אל המלך הכוזר גס דונס נראה היה אללו צענודת הממלכה
כאשר אכתוצ לקמן צתולדות דונס וגס צמלאכת ענודת לשון העצרי.

32 במכתב מנחם (ד' XXIV) "ומנה אל קלת מאכלי וסתייתי צמדה
וצמשקל וצמשורה מידי חרש צחדשו".

33 עי' צאריכות מזה צס' תחכמוני שער י"ח מן "ויהי צשנת" עד "נדיצי
עמים נאספו".

34 עי' סס צאריכות "וואספו אליו כל באון וכל" וכו'.

35 ז"ל הראצ"ד (ד' מ"ט ד' פראג) "ונחלק הקהל מחלוקת גדול אחר פטירת
ר' חסדלי. הנשיא הגדול צר' ינחק שאלו צימיו אין אדם צעולס שהי'
יכול לחלוק על הרצ דצי חנוך עכ"ל.

36 עי' הראצ"ד וסאר כותצי קוראי הדורות צנין פדיית אלה ד' החכמים.

37 לא הודיד התמנות ד' נתן וקדע ממנו דיינתו ונתנהו לר' משה רק נעשה
צדון הרצ עלמו כאשר מספר לנו הראצ"ד (עי' ד' י"ט) "ואותו
יוס ילא רצ נתן והלכו אחריו צעלי דינין ואמר להס אני איני דיין וזה הלונס
סק והאורח הוא דצי ואני תלמידו אהיה מהיוס ואתס מנוחו על קהל קודטונה
דיין וכן עשו.

38 כן כ' דונס צשירו צדאס ספר תפיסותיו (צית 36) "ולצני התורה ישועה
גס אורה והוכו אל סורה ישולח צספרים להורותס חקיס"

LXX

39 בן ספר לנו החכם אֶזְרָא דיוולדלו כי מקודם היו קהלות אֶזְרָא מוכרחים לשלוח ספיקותיהם בכל דת ודין אל צחי ישיבות צבאל ומאז עלה ר' חסדאי לבדולה פרס מעורר זה והקים צחי ישיבות פה צספרד ויודעי עמים לחטבות סדרי עזורי השנים (עי' מונק דף 102). ועי' תולדות ר' האי (צבכע"ת תק"ן) הערה 6 כי תלה סבת מעוט עסק התלמוד צבאל צמיעוט צינת הכנונים ולא כן הוא כי מיעוט העסק צבאל הוא צאשר התלמידים מספרד לא היו לריכון עוד לישיבת צבאל.

40 וז"ל וכנר צאָרנו זה ושמונו לו תצניות צספרדיו אשר צנרנוכו ושגרונו אל אבוי יוסף חסדאי בן יצחק צתשונות שאלות שהגיעו אלינו מעדינות קסעטנינא והוא שלשה חלקים החלק הראשון צידיעת תכונת הגלגלים והחלק השני ההנחה צחכמת הגלגל מדרך חשבון והשלישי צדרך הכוכבים עכ"ל (עי' ק"י ענט 1850 לז 808).

41 בן מעיד עליו החכם דיוולדלו המזכר ע"ס.

42 מענין צכמו זה היה מכל האגדת ר' דוסא צנו ר"ס גאון אליו (עי' ראצ"ד ר' פראג דף מ"ח).

43 בנראה מן המכתב שטלה אל מלך הכוזרי שהיה לו תלאות צרות והולאות כסף ולא חס על הונו דק להגיע אל מחוז חפצו להפיק מאויר.

44 זה המכתב צדפס פעם ראשון על יד החכם ר' יצחק עקריש צם' קול מצנר ואחריו ע"י החכם צוקסטאף ועוד הצנר פעמים.

45 גם התשובה על זה המכתב צדפס ע"י הכ"ל.

46 יש חומרים שהיה לו צן חכם כעורו והוא המעורר אצולוליד חסדאי אשר מוזכרו לצנח המדקדק ר"י צן גנאה צסער י"ד. ואולי גם ר' יוסף צן חסדאי המעורר אשר מוזכרו החדיו היה צנו (עי' אריענט צנחת 1841 דף 605) אך קשה מאד לשער מזה דבר קרוב אל האמת צאשר צספרד השס הפרטי חסדאי נהוג למדי.

ובנידן זמן פטירתו צקידוצ הודיע לנו החכם הנודע לתהלה מור' א' כרמלי נר"ו עפ"י כ"י שנמצא צצית מדרשו כי צצנת 960 כשהלה הצד ר' משה (אצי ר' חנוך) קרא לחסדאי ואמר "חסדאי אנכי הולך צדרך כל הארץ הכן עמך לצא אחרי ואחר שס ימים נפטר ר' חסדאי" והנה אף שהוא שמועת העם (אזנע) צכל זאת נשים עין עליו כי ע"י צצרת העם נתהוו קורות הימים משנים קדמוניות כי עולם הענין יוכל להיות אמת שהנשיא נפטר מיד אחר מיתת ר' משה דק שאמר לו צן להכין עמנו צדרך הוא הוספה ממספרי שמועות.

47 כאשר טלה המלך היוני קונסטנטיין VIII מלאכי טלוס אל הכליף מוטל האדיר הערצי צספרד (צקידוצ צין שנת 949—944 בלוה צצתנות צנצרות ויקרות וסגולות ארץ יון היה גם צין חפיי הסגולות הספר משמיות הרפואות הנודע לתהלה להחכם היוני דיסקורידס אשר אליו הסתוקק זה זמן דצ וגם עקד הרופאים קודרטוצה שמו לק"תו אך צאשר הי' כתוצ צעלס וראשונה צלשון יון ולא יכלו לקרואתו ולהנות מענו לצן צקס הכליף מהמלך המוצר שישלח לו ג"כ איס מלומד צלשון יוני ורומי והמלך לא איחר למען ימצא חן צעיניו וטלה לו את

LXXI

הנזמר ניקולאס זקי צשתי הלסונות וצאשר צהיכלו לא נמלא איש זקי
צלטון דומי רק חסדלי ליה עליו להעתיקו. צהצרת הכומר מן לשון דומי אל לשון
ערצי וכן עשה (עי' אוהב גר והחכם בדען דף 363 צחלק ה').

48 תרי"ק מעשה מרקהת מעורר מהרצה סממנים וצשר מצהמות וחיות
סונות ונודע צספרי הערציים צסם פארק ומפורסם על שמו (עי'
בדען ואוהב גר).

49 כאשר כתצתי לעיל מניה (צהערה 44—45).

50 ע"י לקמן צתולדות מנחם שם הארצתי צענין זה ומלא חתמה על החכם עמנו
מזה' בדעטן שהעלים עי' מזה הענין ולא דמו עליו הלא דצר הוא שם
מנחם צראשי חרות צראש המכתב אל המלך הכוזר וכצר פגעו צו גדולי חכמים
כמו לולאטו האצ מננו וגם החכם דא"ג. גם מלאנו שגבר אגרות אל החכם ילחק
הישראל ויהיה לו עמו התחצרות.

51 לעיל צמכת צמנחם אל הנשיא (דף XXVIII) "צתצוצות אגדתי אשר שלחת
אלי לאמר אם העוית" וכו' ע"ס.

קצרה ידי להאריך יותר — כי יסנו צאמתחתי עוד דצרים צנו — צאשר אין
לי כסף למולא והקורא ימהול אם לא הפקתי דלוננו.

הערה

חכם עמנו לונן כ"י צספרו "איטעראטור געטיטע דער סינגאנאנלען פאעזיע"
(בערלין 1865) דף 176 כ' "חסדלי חיו גראנחר" איננו מדויק ול"ל
קורטובה.

תשובות חן חן

לא אלמן ישראל צכל דור ודור נמלאים תומכים וסומכים את העוסקים צתהלוכות
המדעות וצכל חכמה אשר אין לאל ידם להוליאם מכח אל הפועל להציאם
אל צית הדפוס להכות השוקדים על הלמדנים גם אנכי לא נשארתי נעזב גם אותי
תמכוני ורצים הם אשר ילאו לעזרתי ולעזרת החזור הנפלא הזה גם עאלחינו
הנולדים לא עמדו מנגד וקפלו ידם וחכמי חברה שוחרי החכמות ותושיה
kaiserliche Akademie der Wissenschaften כלשר שמעו את שמעו וגם ראו
אותו צעין עיונה וצחנו את תוכו מלא חן צעיניהם ותמכוני צמנה יפה אפים
וצכן תשואות חן חן לה.

ואם לנים ומקנאים יפטירו צספה ויאמרו לחוק עשה לנו זה המולא לאור האם
כל כך אשר מזכיר עלה על שר מלאכת ההדפס והגייר ספר קטן משחת
מראהו תצוצתם צחיקס אשיצ ידעתם גם אתם האם המצמד או העעתיק או
הנעל מלאכה צחיה שם אשר תקראהו יושנ צתענית האם יפתחו לו ארצות
השמים לך צצקר צצקר ללקוט את המן לכן תורה דצ לאלה אשר תמכוני צשעת
החזור וצשעת ההדפסם לאלל לחסאחקי צכל יום תמיד לכן הנני משתחרר לעומתם
צתודה.

תולדות מנחם נ' סרוק

ערך ד"א תר"ס (930) — ד"א תשמ"ו (985)

כי יש לעץ תקוה אם יברת ועוד יחליף
וינקתו לא תחדל (איוב י"ד).

כשמש המשלחת נילוליה במעטה קרח המכסה פני ארמה תזל כדונג
אצני מים המדובקים בקרה ומרגזי עפר תוליא מגד חכורות
ישמחו בהן בני תצל ואף יתענגו" כן גורל רוב החכמים והמחזרים
אשר חשבו להועיל לצני דורס ולדורות הבאים אחריהם ותחת לפיתם
לזכרון עולם עמונים בחשך צההום השכחה שנות עולמים 1 ואחרי
מוחם יזקין בארץ שרשם ובעפר ידקז גזעם אך מדיח מי חקר קדמוניות
יפריחו ויעשו קליר כמו נטע וישולם להם צשכר כפול מה שאשמו
בהם בני דורס ומאלה הוא החכם אשר אנחנו עסוקים לכתוב ספור
תולדתו תכונתו תהלוכתו מאין בא ומצטן מי ילא מקום תכונתו סדרי
חימו ושנת גויעתו מי היו מוריו בחייו תלמידיו ושטת תלמודו.

מנחם נ' סרוק האדם הגדול 2 בדורו נולד לאביו יעקב 3 צעיר
טורטוסי (Tortosa) צמחו טארטוסא 4 צמחנהגיד ר'
ילחם שפירוט וצנו הנשיא הגדול ר' חקלאי והיה לעיר מתנו ליימים (א)
וחי עוד מקפר ימים אחר מוח (3) הנשיא. צצית אביו גדל על צרכי
התורה ופתרון מזותיה ועל חכמת הלשון ומלאכת היסורים תלילות
ופיוטים על דרך לשון המקרא. ובחצרת אביו רבי יעקב 5
עסק במשא ומתן בסחורות (ג) לפרנס את הצית וחי באחרות ורעות עם
אחיו צנוה מרגוע ושלוה צה. וצלי ספק נוסף לזה היה לו יתר
שאת להורות צשכר חכמת לשון עצרי ופתרון התורה ודברי הנביאים
לנערי בני ישראל ולצחורי חמד ועל ידי השתדלותו בעסק חירת לשון
הקדש וכלליה ילא שמעו העוב למרחקים רחוק ממקום תכונתו לאצני
הנשיא. רצן חקלאי צן ילחם 6 אשר הי' ציימים ההם וצלותו תדור עזרה
צלר ושמש מרפא צריקע התורה והחכמות כי היה עוזר וקומוך לכל
דורס ומצקס את דבר ה' וידיעת כללי לשון עצרי ללכות המלילה.
ויה' כאשר שמש שמעו שלח אחרייו אל טורטוסי 7 והציאו ממרחקים
אוחו ואת אביו אחיו וכל משפחתו 8 והצטיחו לתן חקו וארוחתו
מדי חדש צחדשו ליטב צמנחה 9 ויהי סופר ומזכיר צציתו צדצרים
הנוגעים צלשון עצרי ולוהו על מלאכת עבודת לשון הקודש 10 והי' סוקד
על עבודתו כעצב נאמן להשיק רלון אדניו וחצר שזרים ופיוטים הן
צפרטות עבזר הנשיא ומשפחתו 11 והן צכללות להלל ולהודות לשיר
צשירים צצתי נכסיות ולקוקן קנות צצית האצל 12 ומלאכתו תראשונה
הי' ספר מחצרת הסר שים וכללי הדקדוק אשר נזכיר לקמן צפרטיית.

LXXIII

אך לא ארכו ימי מנוחתו ומחיתו כי אחר שנגמר ספרו הנזכר וילא לאור ילא הקלף מלפני החכם דונש בן לאצרט 18 וכחז ספר חפיקות נגר מחברתו בחמת רוח קנאתו אשר קנא אותו ושלחו להאדון חסדאי ובראשו שיר תהלה לכבודו וזקק מרה 14 בדבריו ואולי הלשינו כעצד אל אדניו ומעת ההוא והלאה חשך שמשו ירד פלאים ונפל בתהום המסכנות וכשאר צערום ובחקר כל 15 והמלשינות פעל על לב הנשיא ונהפך לו לאויב ורדפהו ושמרהו בסקר והיה צלר ובמלוך עד שכתב אליו המתלחרו והוכיחו על פגיו בדברים כמילים מן הסקר 17 והחיר מאסרו ויניחוהו ברוחה ואם נשחנה מעמדו ומלבו לטוב לו וכשאר צמחמתו ופקודתו לא נודע לנו וצכן לא ידענו מה היה לו עוד.

ואלה הנה חזריו ופיוטיו חרוזיו ושיריו הנודעים לנו עד היום הן השלמים והן הנשאים פסקא פסקא. (א) **מחברות** או **מחברות**

או אגרון 18 והוא ספר אסיפת השרשים לשון הקדש ופתרון המלות והוא היה הראשון 19 אשר העמיס על שכתו המלככה הגדולה הזאת והיה נכבד צעיני חכמי הדור בכל הזמנים עד היום. (ב) **מכתב** או אגרת אל הנשיא רב חסדאי להתללותו להקיר מעליו החשד נאבד ולא נמלא אחתו 20 ג) אגרת אל הנשיא כמו הקודם והיא נדפסה 21. (ד) שיר תהלה על ארון העדות בצית הכנסת אשר בנה אבי הנשיא הנדיב ר' ילחק לשם אלהיו (ווידאוונג געדיכט) אין עוד אחתו 22. (ה) דברי הספר וקנה אשר קוננו כל ישראל דבר יום ציומו צימי אצל אבי הנשיא ר' ילחק הנזכר 23. (ו) ספר וחרזי נתי וקנה על מות הגבירה יולדת הנשיא חסדאי 24. (ז) שיר מוסר או פיוט נאבד וכשאר ממוך רק טור אחד 25. (ח) פיוט או שיר חרוזי ולא נשאר ממוך רק צית אחד וקלת חכמים מיחסים לו 26. (ט) וזולת אלה מיחסים לו המכתב שכתב הנשיא ר' חסדאי אל מלך הכורז שהוא חזרו בראיות ברורות 27. (י) חסודות על השגות דונש שהשיג על מחברתו 28, וישנו צלי ספק עוד הרבה פיוטים ואגרות שחבר וכאצדו או שישנו צדינו צלי ליון דושם שם צעליהם עליהם 29.

תכונת רוחו היה חכונת ענויות וסבלנות 30. כנראה מן כל מלה במכתבו אל הנשיא והיה מן העלוצין ואינם עולצין וכל דבריו נכחת נשמעים 31 ובתוכחתו ובמתללותו אל הנשיא אחת בלצבו. ובענין מחשבותיו בדמו ובאמונתו לא נמלא שום שומן פגול והי' חמים עם אלהיו וחרחרו. וחוץ מהמדות הטובות שהיו צו ידע לאמן ידו לכחוצ צעט סופר מהיר 33.

בעת כתב חזרו ספר המחברת הלך דרך ר' אלעזר הקליר 34. והתנהג צעט בכתבות אך צרוב הימים הלך לפנים ועטו נעשה

LXXIV

קל צמירולתו ולח ומלוסלח וכחצ מליכות נשגבות ונמרלות כנראה מעל פני כל רוחצ שטח האגרות שכתב וחיצר.

ספר מחברתו נתפשט בכל תפולות ישראל וציותר צאלה הארלות שלח הצינו לשון ערבי כמו צלרפת ³⁵ ואיטאליא וגם בכל ארץ אשכנז ועיר היום זכרו לצרכה בכל ספרי הדקדוק ופותרנים 'עמ'ש.

ר' אדונים הלוי המכונה דונש

ר' אדונים הלוי המכונה צערצי דונש צן לצראט (כן היה המנהג ציימים הקדמונים לכנות איש מיוחד צשתי שמות צסם הקודש וצסם החול) הראצ"ע מזכירו תמיד צסם הקודש לא כן הלרפתים האיש המלוין כולד צצגדאר כמ"ס צסם אשכל הכופר צס' יוחסין הכדפס מחדש צלוכדן עט הוקפות וז"ל "דונש צן לצראט הלוי אל צגדרי משרס אלפאסי הנשיא" (ר"א ח"ט) וכ"כ כתב הראצ"ע צראש ס' מאזנים. הרצ דונש היה מיוחס גדול ככד רצנו קעדיה גאון (ת' ת"מ דף 48 "שומך אותו זקנד ורצך") (ועי' עוד סס דף 27 "והיתה צעה הניא לעיד תלמידיו") ותלמידו צן שעת מפארו למיוחס גדול (ת' צן שעת דף 4) "אבותיו צישראל שרים" והיה גביר כל המורים כמו שער תלמידו "ושצים וישישים צני ששים לפניהו קורים" (סס דף 9) גם משצחהו לחכם ולצעל דת "צדת הוא אור עיני" (סס דף 3) היה עשיר וככצד צעיני העס והיה גם מפורסם צנדיצות ותומוך דלים (סס דף 4) הנשיא הגדול ר' חסדאי שלח אחריו והציאו אל קורדוצה להיות אללו לתומכו צעלות כנראה צשיר שער צראש השגותיו והיה צעת כתב חלמידו החסוצות לערך שלשים שנה "שנותיו כשלשים" (סס דף 9).

ויהי כאשר חצר מנחס צן סדוק את ספרו השרשים ילא כנגדו חלוץ להפר דצריו צספר השגות על דצרי מנחס והציאש את ריחו צעיני הנשיא וז"ל החכם שד"ל צל"ל בית האולר (דף כ"א ע"צ) "האיש הזה דונש ערך השגותיו צשירה ארוכה צת מאלה ושמנה צחים כתוצה למונחס עלמו ואחר השירה אגרת צתלילה ציאר צה תפישותיו וכו' ואע"פ שחללת דצריו וכו' מלאים חלהה וכצור למונחס הכה שאר דצריו כוללים מרורות ולעג וקלס וכל דצריו הס צרוס גצוהה כמודצ עם תלמיד קטן" עכ"ל "ולא הספיק לדונש לספוד צו על מנחס אצל שלח ספר השגותיו אל הנשיא וכו' וזה היה אפשר שיגרוס למנחס לרות רצות ורעות ואולי היה צאמת סבה רחוקה לכל התללה אשר מלאתהו.

חויץ מאלה השגות כתב השגות ומרורות נגד רס"ג (כדפס מחדש צעיר 1860 צדעסלויא) ע"י הח' שרעטער גם היה משורר צשירי קודש לגנן צמעוני אלהי קדם ונמלאים מומנו צשמו צראשי

LXXV

הספרים "דבוק חתן דרמן" פיוט לחתונה "דבור יקרא" זמירות לשבת
צרכי יחידה (עי' נוקץ). "דוי הקר".
ראוי לשבח ולתודות לו כי רצח פעל בהשגותיו ליסד כללים חדשים
עפ"י עומק חכמת הלשון ולו היתרון להעשיר טרמי הלשון
ולנכוחם על שלש אותיות ואנו רואים בהכרעות ד"ת שנוטה תמיד
לדעתו קוץ מה ששקר ענה במנחם דס"י תוס' ושאר חכמי לרפת מזכירין
אחרו לשבח. יעמ"ש :

תלמידי מנחם

יצחק גיקטאליא יצחק בן קפרון יהודה בן דוד

אלה שלשה מטיבי לעד אשר ילאו לעזרת רבם מנחם להללילו מחפשות
דונש לא נמלאו בשמחתם על מלח חכ"י אלו החסידות ורק ע"י
בן ששת תלמיד דונש כודעו לנו בשמם וגם בחכונתם.
יצחק גיקטאליה היה חכם גדול ומשורר נכבד יזכר לטוב ב' הרקמה
וע"י עמודי העבודה ערך ילחק בשם ר' משה בן עזרא שהיה
ידועו רחבה בחכמת הערביים ומ"ש שם בשם החכם ש"ש כי אלה
המדקקים היו כמו מלא שנים אחרי דונש הוא טעות כנראה מהענין
אשר לפניהם (וע"י צנידן אלה ג' חכמים ב' ליקוטי קדמוניות משם
לקחתי כל זה).

ובאשר שלא נזכרו בשמם בפירוט על החסידות הקיב כי קלת חכמים
כמו בעל מ"א חותם חכמית מייסדן אותן למנחם ומה שמלאנו
באותם לפעמים בלשון יחיד מ"ב הוא לדעתי כי ודאי כחצו בעלת מנחם
וכתב הוא בעלמו איזו ערכים.

יצחק בן קפרון הוא העשיר ובעל זרוע ועל שמו נקראו החסידות
כנראה מדידיו בן ששה. השם פרטי ילחק לא נזכר בדברי בן
ששה וידידי החכם שניאר זקס כתב לי כי מלא אחרו ב'ספר הערבי של
ר"מ בן עזרא ושם מזכירו בשם ילחק וגם ישנו בעקד הגביר האדיר
מה' כ"ה גינלבורג כר"ו בפאריס קצץ שבו נמלאים קליחות לילחק
בן קפרון.

יהודה בן דוד החכם והמדקק המפורסם והוא הלך באש המלחמות
החכם פינקסער זל"ל רלה לומר כי זה הוא דבי יהודה
חיוג ואני אומר לא ירד בני עמו כי מלאנו ב'ספרו בהקדמתו לספ'
הנוח השנה צנידן מלת "טרם לרוחו" וצנידן "מה לבני מרחם לעוד
נזם וחס" וכל אלה צ' העניינים מנחם מחברם ואי"א להאמין כי תלמיד
ואוהב כמו יהודה דידן כנראה באלה החסידות יגלה חרפת רבו אם
כן זה יהודה איש אשר הוא ודאי יוסף בן שמעון בעיר.
אלה החסידות נודעות לראשונים כמו שמלאנו זכרונם ב'ספר הרקמה

LXXVI

בסחם צעם משוררים צלי זכרון שחם גם החריזי מעתיק ענין שלם
מהן צלי להזכירם גם הרצ האפד מעתיק מהן ענין שלם בנידן וויז
הטפלים גם צס' חוחם חכנים צשרס חרוץ.

יהודי אבן ששת תלמיד רונש

החכם יהודי אבן ששת היה תלמיד רונש צן לצרע הלוי כאשר מלאנו
ציוחסין הנדפס מחדש צחוס' ענינים ע"י החכם פיליפופסקי נר"ו
"רונש צן לצרע הלוי אלצנרדי משרס אלפסי הנשיא ואבן ששת תלמידו" הי'
מדקדק גדול ומפורסם צזמנו צכצור ויחוס אהצ מחד קורות תהלוכות
חכמת ישראל וקורותיה כי צתצורותיו כגד תלמידיו מנחם מזכיר ענינים
אחרים שירים ומחצרים שונים ומודיע לנו את שעותם כמו ינאי ואלעזר
הקליר ומזכיר גם כן את שעות תלמידיו מנחם אשר לא נודעו לנו
מחשצותם ומחכונת רוחם לפי דעחו ומחשצתו גם מודיע לנו פרטי
דברים מתולדות רצו אשר לא נודעו צלתו.

מתכבד מחד צכצור רצו ומחפאר צו וכאשר ראה תצוצות תלמידיו
מנחם על דצרי רצו נשקה אש הקנאה צלצו לחוס על כצורו
וכחצ תצוצות על תצוצתם ומאלה תצוצות נודע לנו את מחונת רוחו
כי התצוצות מחד עלמן הן הנס דצרים רקים ומעלה גרה מה שהשיג
רצו על מנחם אצל צקללות צגדופים וחרופים לו יתר שאת על רצו.

כבר החלוטי לכתוב תולדות קלת מדקדקים ואלפה צקרוצ להוליאם
לאור אז אוסיף עליהם אלה החכמים ואשלים מה שחסרתיו
כעת מחמת קולר ידי גם אוסיף עליהם הקליחות מן צן קפרון.

בנידן המסורה

ומה שנמלא צמסורה שלנו שעות הנקורות וכדומה שכתבה שהן
חדשות הן הנה הוספות מן האחרונים והע"ק כלה הוספה חדשה:

